

Friedrich Engels
**Socialismens utveckling
från utopi till vetenskap**

MURBRUK FÖRLAG

Murbruk förlag, Stockholm 2016

www.murbrukforlag.se

Översättning: Hjalmar Branting (1902), moderniserad av förlaget

Originalalets titel: Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur
Wissenschaft

Tryck: Malmö, 2016

ISBN: 978-91-981925-3-7

Friedrich Engels
Socialismens utveckling
från utopi till vetenskap

Förord av Madeleine Bengtsson

Murbruk förlag

Friedrich Engels

Friedrich Engels föddes 1820 i Barmen i Preussen (nu Wuppertal i västra Tyskland). Han var son till en textilfabrikant och flyttade 1842 till Manchester för att arbeta som bokhållare i sin fars firma.

Han lärde känna Karl Marx i Paris 1844. Det blev inledningen på en vänskap och ett nära samarbete som varade livet ut.

Engels framhöll själv alltid Karl Marx som den store tänkaren av dem, och har framför allt gått till historien som den som populariserade Marx teorier.

Friedrich Engels avled i London 1895.

Förlagets kommentar till nyutgåvan

Texten till Socialismens utveckling från utopi till vetenskap är Friedrich Engels egna omarbetning av tre kapitel i den tjocka stridsskriften Anti-Dühring (Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen, 1878). Socialismens utveckling från utopi till vetenskap publicerades som följetong i den franska tidskriften La Revue socialiste 1880 och i broschyrform 1882. Den fick stor spridning i både Frankrike och Tyskland.

Texten i denna nyutgåva kommer från Tidens förlags tredje upplaga av Socialismens utveckling från utopi till vetenskap, från 1932 (första upplagan 1902, efter det tyska originalets fjärde upplaga). Översättningen har genomgått en försiktig modernisering, till exempel har vi bytt ut äldre verbformer ("de äro" mot "de är").

Fotnoterna är förlagets, om ej annat anges.

Förord

av Madeleine Bengtsson

Jag minns när jag för första gången fick läsa lite Marx i skolan. Det var på gymnasiet, Filosofi A, och läraren som både var en övervintrare från -68 och hade den mörkaste röst jag någonsin hört, gav oss korta texter på nyss kopierade A4-papper.

Jag kommer inte ihåg vilka texter det var, men jag kommer absolut ihåg känslan av att saker föll på plats. Nya vidder öppnades upp i min tonårshjärna.

Nu började jag ana varför samhället såg ut som det gjorde. Varför en skulle behöva ägna resten av sitt liv åt lönearbete. Varför folk hade det bättre ställt i vissa delar av världen än andra. Varför farsan var förbannad varje dag efter jobbet. Allt det där som skavt och intuitivt känts fel, började få en förklaring.

Fattar du hur jag menar?

Jag fick helt enkelt en försmak av ett tankegods som kändes både relevant och meningsfullt. Teorier som stämde mycket bättre än vad de där LUF:arna som besökte skolan och snackade om frihet kunde erbjuda.

Genast fick jag ett sug efter att lära mig mer. Jag förstod att de här teorierna skulle kunna vara användbara. Att de skulle vara ett

vapen, för att parafrasera Amilcar Cabral. Jag bad min lärare om förslag på fler texter och jag tror faktiskt jag fick nåt häfte som filosofen och sociologen Adorno författat.

Ja, herregud. Snart översköldes jag av viktiga och storslagna teorier.

Marxism, överproduktionskris, mervärde, profitkvotens fallande tendens, kapitalism, produktionsförhållande, produktivkrafter, bytesvärde, bruksvärde, varuformen, varufetischism, produktions anarki...

Gaah! Känner du igen dig? Det är så att en storknar.

Så här känner jag och har jag känt många gånger när jag försökt närma mig de teoretiska landskap som Marx och Engels, de två vetenskapsmännen och filosoferna som lagt grunden för såväl vetenskapliga metoder som arbetarrörelsens idéproduktion: hjälp!

Liksom, vad är detta? Hur ska jag fatta nåt av det här?

Och självklart var de där karlarna sinnebilderna av svåra intellektuella dudes: de hade långt hår, ännu längre skägg, skrev jävligt långa böcker, behandlade kvinnor sisådär och kunde massa språk.

När en i dag försöker närma sig marxismens teorier, är det lätt att få en blackout. Man bara: men jag har ju inte långt skägg, hur ska jag kunna begripa det här? Jag har inte läst svåra böcker på tyska (medans jag blivit försörjd och daddad av folk i min närhet). Jag har ju bara jobbat på Hemköp?

Och när en gör ett försök och lite hoppfullt sådär tror att en begripit exempelvis varuformen, så kommer någon ännu mer beläst (ofta vänstersnubbe) och slår en på fingrarna och säger: ”näää, så menade inte Marx” eller ”men lilla vän, har du inte läst Teser om Feuerbach så fattar du nada”.

Jag ska ärligt säga att jag fick panikångest när jag skulle skriva

det här förordet. Hur ska jag kunna säga något relevant eller smart om en så tung teori som historiematerialismen?

Och här blir det tydligt vilket tveeggat svärd teori kan vara. Teoretiska resonemang kan vara ögonöppnande verktyg som skapar förståelse och aktivism. Men de kan också vara exkluderande och avskräckande. Hur många har inte dukat under eller hoppat av en studiecirkel för att språket och resonemangen upplevts obegripligt dunkla? Givit upp inför tyngden av orden?

Men. Det finns strategier för att närma sig svåra teorier:

- Läs och läs igen.
- Fast du inte fattar, läs lite ändå.
- Sen när du slängt boken i väggen av frustration, googla det där svåra begreppet.
- Kanske står det nåt gött på Wikipedia.
- Kanske finns det ett Youtubeklipp eller en låt med Knutna nävar som kan vägleda.
- Drick kaffe. Eller mörkt te.
- Läs igen.
- Fråga en vän.
- Läs lite till.

Min erfarenhet säger mig att kunskap absorberas lite omedvetet sådär. När jag första gången läste om exempelvis bytesvärde, begrep jag inte mycket. Blev förbannad. Men när jag läste om det igen, i något tal som Kata Dalström, Rosa Luxemburg eller Walter Rodney hållit, så insåg jag att jag förstått åtminstone lite. Fast jag inte trodde det.

Kanske kommer en aldrig någonsin fatta hela vidden av marxismen och dess kritik mot det kapitalistiska samhället. Den som låtsas som att den gjort det, är en självgod tönt.

Men för varje teori som en åtminstone förstår lite av, blir det här samhället lite begripligare och lättfattligare. Och det är ett mycket bra vapen mot känslor av hopplöshet och meningslöshet. Jag lovar.

Nåväl. Den här boken då, den kan ses som en introduktion till marxismen. I den förklarar Engels skillnaden mellan utopisk och vetenskaplig socialism. För enligt honom och Marx är det en viktig skillnad.

Utopisk socialism kan förenklat beskrivas som en teori om att det går att föreställa sig ett klasslöst samhälle (utopi) och skapa det samma här och nu. Exempelvis Robert Owen, en brittisk industriägare, försökte med detta konststycke på 1800-talet.

Engels och Marx menar i stället att det klasslösa samhället kommer när kapitalismen inte längre fungerar som produktions-sätt. Att det genom historiens gång funnits flera olika produktions-sätt (såsom det antika samhället, feodalismen, kapitalismen) och att de byts ut när de inte längre passar produktionen eller när det skapas för stora motsättningar i samhället.

Jag vet, det börjar bli lite svettigt nu. Håll ut. Här kan vara ett lämpligt tillfälle att googla lite eller dricka en kopp.

Engels gör i den här boken ett ambitiöst försök att popularisera teorin om historiematerialismen. Den syn på historien som innebär att utvecklingen bestäms av ekonomiska och materiella förhållanden. Att de materiella omständigheterna (hur saker produceras och fördelas) påverkar hur folk tänker, agerar och har relationer med varandra.

Alltså en motsats till idealistisk historiesyn, som i sin tur utgår från att det är tankar och idéer som påverkar det materiella.

Det relevanta under historiens gång är hur människan livnärt sig och producerat saker, menar Engels. Hur har maten hamnat på

bordet? Hur har produktionen av exempelvis spannmål eller stolar gått till? Hur har fördelningen av det producerade värdet sett ut? Vem har fått vad?

Visst är det intressant? Tänk själv. Vad behöver du göra för att få mat på bordet?

Här passar det klassiska citatet: "Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp". Hört det förut?

Engels menar att historiens olika faser är ett resultat av motsättningar, konflikter och spänningar (dialektik, googla det! Eller skit i det). I det kapitalistiska produktionssättet (som just nu är allena rådande) står konflikten mellan de som äger produktionsmedlen och de egendomslösa. Mellan de som säljer sin arbetskraft och de som köper den. Mellan proletärer och kapitalister, eller med andra ord mellan löntagare och arbetsköpare.

Och när löntagarna blir riktigt sura på att det de producerar i alltför stor grad blir till bonusar eller jacuzzis åt sina chefer, så kommer de revoltera och tvinga fram ett nytt produktionssätt.

Det är kärnan i historiematerialismen. Att det kapitalistiska produktionssättet kommer att övergå i det socialistiska, eller kommunistiska, eller klasslösa, genom konflikt.

Om den här teorin kan en tycka vad en vill. En kan tycka den är briljant och glasklar. En kan tycka den är slapp och befängd, eller bara dunkel och konstig.

Historiematerialismen som teori har fått kritik för att inte vara falsifierbar. Att den är passiviserande i sin determinism. Varför ska en engagera sig om det bara är en tidsfråga innan socialismen kommer?

Men jag tycker inte en ska läsa den här populariserade utgåvan som något bokstavligt schema eller program. En ska läsa texten

för att få en introduktion till marxismen. Ett vetenskapligt och ideologiskt verktyg som, oavsett vad en tycker om det, har haft en enorm inverkan på samhällen och tänkare världen över. En måste förhålla sig till marxismen, oavsett vad en tycker om det.

Marxismen är heller inte bara en samling 1800-talstexter av skäggiga gubbar. Den är ett vetenskapligt verktyg som gör nya upptäckter hela tiden. Googla exempelvis ”real abstraction”, som är det trendigaste bland nutida marxister.

Med marxismen och dess skarpa kritik mot det kapitalistiska produktionssättet får åtminstone jag verktyg att förstå min omvärld bättre. Jag fattar varför jag mår piss av arbetslinjen, varför kontinenter koloniserats, varför jag agerar som jag gör med dejtingappar, varför vinstmaximering ständigt går före miljöhänsyn och varför äganderätten måste ifrågasättas.

Och det, det är för mig ett jävligt vasst vapen. Ett vapen jag ska använda.

I.

De idéer, som tillsammans konstituerar den moderna socialismen, utgör i själva verket endast återspeglings i tankens värld av två stora verkligheter: klasskampen, som pågår i våra samhällen mellan besittande och egendomslösa, mellan bourgeoisin och lönearbetarna, samt anarkin, som råder i produktionen.

Till sin teoretiska form framträder emellertid socialismen i början som en längre gående och konsekventare genomförd utveckling av de grundsatser, som uttalats av upplysningstidens stora franska tänkare. Den måste liksom alla nya teorier söka anknytning i sina närmaste föregångares tankekedja, trots att den i verkligheten hade sina rötter på de ekonomiska förhållandenas område.

De stora män, vilka i Frankrike upplyste sinnena till den revolution som närmade sig, var själva stora revolutionärer. De underkände varje slags yttre auktoritet. Religion, naturvetenskap, samhälle, statsordning – allt blev draget under en obevlig kritiks belysning, allt måste fram inför förnuftets domstol och där rättfärdiga sin tillvaro eller dömas att försvinna. Förnuftet blev

högsta instans för allt. Det var den tid då för att låna Hegels¹ ord: »världen ställdes på huvudet»², både i den meningen att huvudet och de principer, som funnits genom tänkande, gjorde anspråk på att ensamma vara dugliga som basis för allt handlande och varje mänsklig sammanlevnad, och senare i den mer vidsträckta mening att varje materiell verklighet, som stod i motsättning till dessa principer, faktiskt störtades i grund över ända. Alla dittills erkända samhälls- och styrelseformer, alla traditionella uppfattningar kastades på sopbacken som oförnuftiga. Dittills hade världen låtit leda sig av eländiga fördomar; hela den förflutna tiden förtjänade endast vår ömkan och vårt förakt. Nu däremot strålade för första gången dagens ljus; för första gången öppnades portarna till Förnuftets rike, och övertro, orättfärdighet, privilegier och förtryck skulle förjagas av den eviga sanningen och rättvisan, av den på naturen grundade jämlikheten och av människans oförytterliga rättigheter.

Vi vet nu att detta förnuftets rike, när allt kom omkring, inte var annat än en idealisering av bourgeoisins herravälde, att den eviga rättvisan trädde fram som bourgeoisins rättsuppfattning, att jämlikhetskravet mynnade ut i bourgeoisins sats om allas likhet

1. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), tysk filosof som hade stort inflytande på bland annat Marx.

2. Se här hur Hegel skrev i sin »Filosofins historia» om franska revolutionen: »Tanken på rätten gjorde sig på en gång gällande, och häremot kunde orättens murkna byggnad icke hålla stånd. I tanke på rätten byggdes sålunda en författning, och på denna grund skulle numera allt baseras. Så länge solen lyst på firmamentet och planeterna kretsat omkring henne, hade man ännu aldrig skådat att människan ställt sig på huvudet, det vill säga på tanken, och byggt upp verkligheten efter denna. Anaxagoras hade fördom sagt att Nous, förnuftet, regerar världen; men först nu var människan kommen till att erkänna att tanken borde styra den andliga verkligheten. Detta var i sanning en härlig soluppgång. Alla tänkande väsen hava firat denna epok. En upphöjd rörelse har härskat hela denna tid, en andens entusiasm har genombävat världen, som hade det nu först kommit till försoning mellan det gudomliga och världen.» (Engels anmärkning)

inför lagen, att bourgeoisäganderätten proklamerades som en av de allra väsentligaste av människans rättigheter, och att Förnuftets stat, Rousseaus »samhällskontrakt»³, kom till världen i form av en demokratisk bourgeoisrepublik – och ej heller kunde ha kommit på annat sätt. De stora tänkarna på 1700-talet kunde i själva verket lika litet som sina föregångare gå utom de gränser, som deras eget tidevarv utstakat för dem.

Men vid sidan av motsättningen mellan feodaladeln och bourgeoisin fanns den alltjämt och allestädes framträdande motsättningen mellan roffare och utplundrade, mellan rika lättingar och fattiga arbetsträlar. Det var just denna sistnämnda motsättning som gjorde det möjligt för bourgeoisins talesmän att träda upp som representanter inte för en särskild klass, utan för hela den lidande mänskligheten.

Men man kan gå längre. Allt från sin uppkomst gnagdes bourgeoisin av sin egen inneboende motsägelse: kapitalisten kan ju inte existera utan lönearbetaren, och i samma mån som medeltidens skråhantverkare utvecklades till bourgeois i modern mening, så förvandlades gesällen och den utom skråordningen stående daglönaren till modern proletär. I stort sett kunde alltså visserligen bourgeoisin i sina strider mot adeln träda fram som representant för tidevarvets samtliga arbetande klasser; men vid sidan av varje stor bourgeoisrörelse kan det även skönjas rörelser hos den klass, som var den mer eller mindre utvecklade föregångaren till det moderna proletariatet. Så framträdde under det tyska reformationstidevarvet Thomas Münzer⁴ och »vederdöparna»⁵, under den stora

3. Jean-Jacques Rousseau (1712–78), fransk upplysningsfilosof. Ett av hans mest kända verk är *Om samhällsfördraget* (1762).

4. Tysk bondeupprorsledare på 1500-talet.

5. Radikala kristna grupper som uppstod på 1500-talet och bland annat förkastade

engelska revolutionen »the levellers»⁶ (jämlikhetsivrarna), och under den stora franska revolutionen Babeuf⁷.

Dessa revolutionära utbrott från en ännu ofullständigt utvecklad klass hade också på teorins fält sina motsvarigheter. På 15- och 1600-talen skrevs utopiska skildringar av idealsamhällen, på 1700-talet möter vi teorier, som redan är öppet kommunistiska (Morelly⁸, Mably⁹). Jämlikheten bör inte stanna vid endast politiska rättigheter, utan omfatta individens sociala livsvillkor; man måste avskaffa inte endast klassprivilegierna, utan själva klassmot-sättningarna. En asketisk kommunism, tecknad efter Sparta som mönster, blev den första formen för den nya åskådningen.

Så framträdde de tre stora utopisterna: Saint-Simon¹⁰, vilken vid sidan av den proletära samhällsordningen till en viss grad erkände bourgeoissynpunkterna, Charles Fourier¹¹, samt Robert Owen¹². Denne sistnämnde levde i det land, där den kapitalistiska produktionen var längst utvecklad, och under intrycket av den klasskamp, vartill denna gav upphov, utvecklade han systematiskt sina reformförslag i syfte att göra slut på denna motsättning, direkt anknytande dem till den franska materialismen.

Alla tre har det gemensamt, att de inte träder fram som talesman för det proletariat, som under tiden historiskt utvecklat sig.

barndopet. Även kallade anabaptister.

6. Radikal kristen rörelse i England på 1600-talet.

7. Gracchus Babeuf (1760–97), fransk revolutionär som förespråkade ökad jämlighet och giljotinerades för att han var för radikal.

8. Étienne-Gabriel Morelly, fransk utopist på 1700-talet vars verk hade stort inflytande på bland annat Babeuf och Fourier.

9. Gabriel Bonnot de Mably (1709–85), fransk filosof.

10. Henri de Saint-Simon (1760–1825), fransk utopisk socialist.

11. Charles Fourier (1772–1837), fransk utopisk socialist.

12. Robert Owen (1771–1858), brittisk industriägare och samhällsreformator, se vidare sidan 27 och framåt.

Alldeles som 1700-talets franska filosofer satte de som sin uppgift att frigöra mänskligheten i dess helhet, inte bara en viss bestämd klass. Liksom dessa ville de upprätta ett det eviga Förnuftets och Rättvisans rike; men det var en himmelsvid skillnad på deras eviga förnuft och rättvisa och vad som tedde sig så för 1700-talets män. Bourgeoisins värld, som grundats på dessas filosofiska principer, syntes dem fullt ut så orättfärdig och oförnuftig som feodalväldet och andra äldre samhällsformationer; den borde dela dessas öde att ryckas ned i historiens stora gemensamhetsgrav. Att det rena förnuftet och den verkliga rättvisan hittills inte styrt världen berodde helt enkelt på att man inte förstätt dem rätt. Det snille som skulle finna sanningen hade dittills saknats, men nu dök det upp. Att detta snille trädde fram och förkunnade sina sanningar var inte något nödvändigt, oundvikligt led i den historiska utvecklingen, utan en ren lycklig slump. Det hade kunnat lika väl födas 500 år förr och hade därigenom sparat mänskligheten 500 års missgrepp, strider och lidanden.

Den franska revolutionens förelöpare, 1700-talets franska filosofer, hade som vi sett gjort förnuftet till högsta domare över allt. Stat och samhälle skulle grundas på förnuftet, och allt som stred däremot måste utan misskund skaffas ur vägen. Men detta »eviga förnuft» var, som vi också vet, ingenting annat än bourgeoisförståndet idealiserat.

Franska revolutionen gav nu verklighet åt detta förnuftets samhälle. Men om än de nya institutionerna var förnuftiga jämförda med de gamla, så var de långt ifrån absolut förnuftiga. Förnuftets stat led skeppsbrott. Rousseaus »samhällskontrakt» fann sitt förverkligande i skräckväldet, och för att komma undan detta flydde

bourgeoisin, som förlorat tilliten till sin egen politiska duglighet, först in under direktoriets¹³ korrupktion och sedan under Bonapartes sabelvälde. Och den utlovade eviga freden blev till erövringskrig utan all ända.

Inte gick det bättre beträffande de inre samhällsförhållandena. Motsättningen mellan rika och fattiga upplöste sig inte alls i ett allmänt välstånd, tvärtom blev den skarpare genom upphävandet av alla skrån och privilegier, som slagit broar mellan de båda världarna och genom indragningen av kyrkogodsens, på vilka alla barmhärtighetsinrättningar vilat. Industrins utveckling på kapitalistisk grundval gjorde arbetarmassornas fattigdom och elände till ett livsvillkor för hela samhället. Antalet förbrytelser växte år från år. De feodala lasterna, som man förr öppet visat upp, trängdes visserligen tillbaka i skymundan, men i stället frodades i offentlighetens fulla belysning de bourgeoislasten, som förr man endast vågat odla i smyg. Handeln blev alltmer ett legaliserat bedrägeri. »Broderskapet» på den revolutionära devisen tog mandom i konkurrenters inbördes chikaner och rivalskap. Den allmänna korrupktionen trädde i det brutala förtryckets ställe: guldets efterträdde sabeln som förnämsta sociala hävstång.

Pascharättigheterna överflyttades från feodalbaronerna till de borgerliga härskarna i fabriker med kvinnlig arbetskraft. Prostitutionen tog en dittills okänd omfattning. Äktenskapet förblev som förut den legala formen, det officiella omhöljet till prostitutionen, och kompletterades genom talrika äktenskapsbrott.

Med ett ord: i jämförelse med upplysningsfilosofernas storordiga löften tedde sig de politiska och sociala institutioner, som fram-

13. Styret i Frankrike 1795–99. Efter detta tog Napoleon Bonaparte makten.

gick ur »förnuftets triumf», som snöpliga och bittra karikatyrer. Det fattades endast männen som skulle konstatera denna grymma misräkning, och dessa kom vid sekelskiftet. År 1802 offentliggjorde Saint-Simon sina »Brev från Geneve»; år 1808 utkom Fouriers första arbete, fastän grunden för hans teori var färdig redan 1799; och den 1 jan. 1800 övertog Robert Owen ledningen av New-Lanark.

Vid denna tid låg emellertid den kapitalistiska produktionen och med den motsättningen mellan bourgeoisie och proletariat ännu i sin linda. Storindustrin hade nyss trätt fram i England och var ännu okänd i Frankrike. Men det är först storindustrin som förmår ge upphov till det slags strider och slitningar, som gör en revolution i själva produktionssättet, avskaffandet av dess kapitalistiska karaktär, till en tvingande nödvändighet – strider inte bara mellan de klasser den själv skapat, utan slitning mellan de produktiva krafterna och formerna för varuutbytet. Och denna storindustri utvecklar också just i dessa jättelika produktionskrafter medlen att lösa dessa konflikter.

När då, omkring år 1800, själva de strider, som alstrades av de nya samhällsförhållandena, ännu förelåg endast i ansatser, så gäller detta givetvis i än högre grad om medlen för att lösa dem. De egendomslösa massorna i Paris tillvällde sig ett ögonblick makten, under skräckväldet, men visade därmed endast omöjligheten för deras makt att bestå under då befintliga förutsättningar. Proletariatet hade nätt och jämnt börjat skilja sig ut ur den egendomslösa massan för att bilda kärnan för en ny klass. Det var ännu knappt mer än en lidande och undertryckt hop, ur stånd till initiativ och till självständigt politiskt handlande, och som behövde främmande och överlägsen hjälp.

Denna historiska situation behärskade också socialismens grundläggare. Ur en föga utvecklad storproduktion och en föga utvecklad klasskamp framgick ofullkomliga teorier. Lösningen av de sociala problemen låg ännu dold bakom ofullständigheten hos de ekonomiska förutsättningarna för en sådan; den måste sålunda helt och hållet konstrueras fram i hjärnan. Samhället visade endast fel och brister; att åstadkomma harmoni blev då ett förnufts problem. Man måste följaktligen bygga upp ett helt nytt och komplett samhällssystem samt därpå genom propaganda och, där så kunde låta sig göra, genom exempel från mönsterkolonier förmå samhället att godkänna detsamma.

Dessa nya samhällssystem var på förhand dömda att vara utopier. Ju mer i detalj utarbetade de var, desto mer fantastiska måste de också bli.

Sedan vi sagt detta en gång för alla, ämnar vi inte uppehålla oss vidare vid denna sida av saken; den tillhör helt och hållet det förflutna. Må gärna litterära kryddkrämare högtidligen plocka sönder dessa fantastiska framtidssyner, åt vilka vår tid måste le, och må de prisa överlägsenheten hos sitt nyktra förstånd jämfört med dessa utopiska drömbilder. Vi för vår del ska ha vår glädje i att söka de frön till geniala tankar, som döljs bakom detta fantastiska hölje, men för vilka kalkborgarsjälar inte har ögon och sinnen!

Saint-Simon var en av den stora franska revolutionens söner; när den bröt ut var han ännu inte fyllda 30 år. Revolutionen var tredje ståndets, det vill säga den nationens stora i produktion och handel verksamma massans, seger över de förut privilegierade tärande stånden, adel och prästerskap. Men tredje ståndets seger avslöjade sig snart som uteslutande en seger för en liten del av denna massa; det visade sig att den politiska makten tillfallit det soci-

alt privilegierade lager av densamma, som utgjordes av den förmögna bourgeoisin. Denna bourgeoisin hade också raskt utvecklat sig under själva revolutionen, dels genom spekulation i adelns och kyrkans konfiskerade men sedan sålda jordegendom, dels genom bedrägeri mot nationen vid de oupphörliga arméleveranserna. Det var just dessa svindlares herravälde som under direktoriet bragte Frankrike och revolutionen till undergångens rand och därigenom gav Napoleon förevändning för hans statskupp.

Under sådana förhållanden tog i Saint-Simons huvud motsatsen mellan tredje ståndet och de privilegierade form av en motsättning mellan »arbetare» och »tärande» icke-arbetare. »Tärande» var för honom inte endast de gamla privilegierade, utan därjämte alla som levde på räntor utan att ta del i produktion eller handel. Och »arbetare» var inte endast lönearbetarna, utan även fabrikanter, köpmän och bankirer.

Att de tärande nu förlorat förmågan till andlig ledning och politiskt herravälde, det hade revolutionen definitivt fastslagit. Att å andra sidan de egendomslösa inte heller ägde denna förmåga, det syntes Saint-Simon framgå av erfarenheterna från skräckväldet. Men vem skulle då leda och härska? Jo, enligt Saint-Simon, vetenskapen och industrin, bägge sammanhållna av ett nytt religiöst band, som skulle återställa den sedan reformationen sprängda enheten i religiös åskådning, en mystisk och strängt hierarkisk »ny kristendom». Vetenskapen – det var universitetsfolket, och industrin var i första hand den aktiva bourgeoisin, fabrikanter, köpmän och bankirer.

Visserligen skulle dessa förvandlats till ett slags offentliga ämbetsmän, samhällseliga förtroendemän, men gentemot arbetarna skulle de dock behålla en styrande och även ekonomiskt gynnad

ställning. Särskilt skulle bankirerna ha i uppdrag att reglera hela den samhälleliga produktionen genom att ordna krediten.

Hela denna åskådning svarade fullkomligt mot en tid, då i Frankrike storindustrin och med denna motsatsen mellan bourgeoisie och proletariat ännu låg i sin linda. Men särskilt betonar dock överallt Saint-Simon att det för honom främst kommer an på »den talrikaste och fattigaste klassens» lott.

Redan i sina »Brev från Genève» gjorde Saint-Simon gällande alla människors plikt till arbete samt att skräckväldet hade varit de egendomslösa massornas styrelseform. Att år 1802 kunna uppfatta franska revolutionen som en klasskamp, inte endast mellan adel och borgerskap, utan mellan adel, bourgeoisie och egendomslösa, därtill krävdes sannerligen en genialisk blick. År 1816 skriver han att politiken ytterst endast är vetenskapen om produktionen och förutsäger att den ska uppgå i ekonomin. Insikten om att de ekonomiska förhållandena ligga till grund för de politiska institutionerna framträder här endast i sitt frö; men lika fullt innehåller denna sats tydligt och klart hela åskådningen, att det politiska regerandet över människor ska efterträdas av ordnandet av ting i och med ledandet av produktionsprocessen, det vill säga statens avskaffande.

Med samma överlägsenhet i vyer över sina samtida förklarade Saint-Simon 1814, omedelbart efter de allierade arméernas intåg i Paris, och ytterligare år 1815, under »de hundra dagarna»¹⁴, att den enda garantin för Europas fred och uppblomstring ligger i ett förbund mellan Frankrike och England samt mellan dessa bägge länder och Tyskland. Det är ganska visst att det krävdes lika mycket

14. Perioden mars–juni 1815, då Napoleon Bonaparte återvänt till Paris.

mod som historisk skarpblick för att inför fransmän år 1815 göra sig till målsman för ett förbund med segrarna från Waterloo.

Möter vi sålunda hos Saint-Simon en verkligt genialisk storslagenhet i vyerna, så att vi hos honom finner uppslag till nästan alla de ledande idéer hos hans efterföljare, som inte ligger på det rent ekonomiska området, så har Charles Fourier givit oss en kritik av de bestående sociala förhållandena, som inte förlorar i djup på att den därtill är utförd med äkta gallisk lidelse och kraft. Fourier tar bourgeoisin på kornet, med dess inspirerade siare före revolutionen och dess intressebundna smickrare efter revolutionen. Han avslöjar skoningslöst bourgeoisivärldens materiella och moraliska bankrutt; han lägger jämförelsen med filosofernas lysande löften om ett samhälle, där förnuftet skulle härska, om en civilisation, som skulle skänka välstånd åt alla, om människans oändliga förmåga av fullkomning, liksom med de samtida bourgeoisideologernas målningar ljust i ljust. Han visar hur de bombastiska fraserna överallt motsvaras av den ömkligaste verklighet, och han utgjuter alla sina sarkasmer över frasens ohjälpliga fiasko.

Fourier är inte bara kritiker, hans ständigt spelande humör gör honom till satiriker, ja tvivelsutan en av de största som någonsin funnits. Lika saftigt som spirituellt målar han de svindlerier och rofferier, vilka tog fart efter skräckväldets slut, och likaså den krämaraktiga småsnålhet, som var utmärkande för hela den franska handelsvärlden på hans tid. Än mer bitande blir hans kritik när han kommer in på bourgeoisins sexuella förhållanden och kvinnans ställning i bourgeoissamhället. Fourier var den förste som uttalade den satsen, att den allmänna utvecklingen till frihet i ett samhälle kan mätas av hur långt kvinnans frigörelse hunnit.

Men allra störst är Fourier i sin uppfattning av samhällets ut-

vecklingshistoria. Han delar denna i fyra perioder: vildhet, barbari, patriarkat, civilisation, och med den sista menar han då vad vi nu kallar bourgeoisins tidevarv, från 1500-talet till vår tid. Han visar hur alla laster, som under barbariet utövades på ett enkelt sätt, under civilisationens tidsskede blir sammansatta, får dubbelbetydelser och fylls med hyckleri. Han påpekar att civilisationen rör sig i en *circulus vitiosus*, en olycksbringande kretsgång, som den ej kan komma ur; den skapar motsägelser och återupprepar dem alltjämt utan att kunna lösa dem, så att resultatet alltid blir raka motsatsen av vad som avsågs eller vad man föregav att man avsåg. Så till exempel »föds i civilisationen fattigdomen av själva överflödet».

Man ser att Fourier hanterade dialektikens vapen väl så kraftigt som hans samtida Hegel. Medan en hel kör av frasmakare sjöng på melodin om människans obegränsade förmåga av fullkomning, visade han att varje historiskt skede har sin uppstigande och sin nedåtgående period och han tillämpade också detta åskådnings-sätt på människosläktets framtid. Liksom naturvetenskapen efter Kant¹⁵ medger att eftersom himlakropparna och jorden en gång uppstått, ska de också en gång gå under, så kan efter Fourier den historiska vetenskapen inte sluta ögonen för att människosläktet en gång ska dö.

Medan revolutionens stormby sopade över Frankrike fullbordades i England en mindre bullersam, men väl så ingripande revolution. Ångan och verktygsmaskinen förvandlade manufaktur-tillverkningen till storindustri och revolutionerade därmed själva grundvalen för bourgeoissamhället. På manufakturperiodens säv-

15. Immanuel Kant (1724–1804), tysk filosof.

liga metoder följde en produktion i rasande iver, för högtryck. Med alltjämt ökad hastighet klövs samhället i storkapitalister och egendomsberövade proletärer. Småborgarklassen, dittills den stabilaste av alla, förvandlades till en alltid på flyttningsfot stadd massa av hantverkare och småhandlande, vilka förde en osäker existens och nu utgjorde det mest fluktuerande elementet i befolkningen.

Det nya produktionssättet var ju ännu endast i begynnelsen av sin uppåtgående period, det var ännu det enda normala, ja det enda möjliga under förhandenvarande omständigheter – och ändå hade det redan frambringat de mest skriande sociala missförhållanden. Det hade föst ihop en hemlös och eländig befolkning i storsädernas ohyggliga fattigkvarter; det hade upplöst alla traditionella patriarkaliska och familjära band; det hade drivit överarbetet, i synnerhet för kvinnor och barn, till sin yttersta gräns; det hade fullständigt demoraliserat de arbetande klasserna, vilka plötsligt slungats in i alldeles nya livsvillkor, från landet till städerna, från jordbruk till industri, från stabila till dagligen växlande och ovissa levnadsvillkor. Det var då en 29-årig fabrikant trädde fram som reformator. Med en barnslig enkelhet, vilken kunde stiga till det sublima, förenade han en förmåga att leda människor som få har besuttit.

Robert Owen hade från 1700-talets materialister upptagit den satsen, att människans karaktär är en produkt dels av hennes medfödda anlag och dels av de förhållanden som omger henne i livet, framför allt under uppväxtåren. Medan de flesta fabrikanter av hans samtida i den industriella revolutionen inte såg annat än förvirring och kaos, som tillät dem att fiska åt sig en hastigt vunnen förmögenhet i det grumliga vattnet, så såg Owen ett tillfälle att bringa ordning i kaos genom att tillämpa sin älsklingsteori.

Han hade redan gjort ett lyckligt försök som chef för en fabrik i Manchester på 500 arbetare. Från 1800 till 1829 tillämpade han nu som meddirektör för det stora bomullsspinneriet i New-Lanark i Skottland samma principer, men nu med större handlingsfrihet och så framgångsrikt, att han därpå vann europeisk ryktbarhet. Han förvandlade en befolkning på omkring 2.500 personer, ursprungligen sammanförda av olika och till största delen från början demoraliserade element, till en fullständig mönsterkoloni, där dryckenskap, polis, fängelse, processer, fattigvård och behov av enskild välgörehet var okända begrepp.

Och allt detta helt enkelt därigenom att arbetarna försattes i mer människovärdiga förhållanden och att man särskilt omsorgsfullt vakade över den uppväxande generationens uppfostran. Owen uppfann systemet med lekskolor för småbarn, vilket han införde i New-Lanark. Från det de var två år gamla skickades barnen till skolan, där de hade så roligt att det var svårt att få dem tillbaka hem. Medan hans konkurrenter lät sitt folk arbeta 13 och 14 timmar nedsatte Owen arbetstiden i sin fabrik till 10 1/2 timmar. Under en bomullskris, som vållade fyra månaders stillestånd i arbetet, fick arbetarna fortfarande ut hela sin lön. Oaktat allt detta kunde fabriken mer än fördubbla sitt kapital och gav ända till det sista rikliga utdelningar åt sina ägare.

Men allt detta var ännu inte nog för Owen. Den existens han skaffat sina arbetare var i hans ögon långt ifrån värdig människor. »Det där folket var mina slavar». De relativt gynnsamma förhållanden varunder de levde medgav dock ännu inte på långt när någon fullständig och rationell utveckling av deras karaktär och intelligens, och ännu mindre någon fri utövning av anlag och färdigheter.

»De arbetande bland dessa 2.500 personer» – så skrev Owen 1848 i en promemoria, ställd till »de röda republikanerna, kommunisterna och socialisterna i Europa» och som han sände till den franska republikens provisoriska regering, men också »till drottning Victoria och hennes ansvariga rådgivare» – »frambragte lika mycket verklig rikedom för samhället som en befolkning på 600.000 människor hade kunnat åstadkomma ett halvt århundrade förut. Jag gjorde mig den frågan: vart har skillnaden gått mellan den rikedom, som dessa 2.500 förbrukat, och den som de 600.000 hade måst förbruka?» Svaret var enkelt. Den har använts till att betala fabriken ägare 5 procent på deras kapital och därtill en vinst på över 300.000 pund. Och vad som var sant för New-Lanark var det i ännu högre grad för alla andra fabriker i England. »Utan denna nya rikedom, som skapats med maskinernas tillhjälp, hade man inte kunnat föra till slut kriget mot Napoleon för vidmakthållandet av de aristokratiska principerna i samhället. Och ändå var denna nya makt en skapelse av arbetarklassen.» Dess frukter borde följaktligen också tillhöra denna.

De nya produktivkrafter, som dittills endast tjänat till att berika en minoritet och förslava massorna, blev för Owen grundvalen för den sociala pånyttfödelsen. De var bestämda att tillhöra samhället och att som allas gemensamma egendom arbeta för allas gemensamma väl.

På detta praktiska sätt föddes Robert Owens kommunism, man skulle kunna säga som en konsekvens av en affärskalkyl. Och den behöll alltjämt sitt praktiska drag. Så föreslog Owen till exempel 1823 att avhjälpa eländet på Irland med hjälp av kommunistiska kolonier. Han lade fram ett detaljerat förslag, som upptog anläggningskostnader, årliga utgifter och sannolika inkomster. Och den-

na hans reformplan är så noggrant utarbetad och röjer så mycken praktisk kunskap om ämnet, att om man går in på själva hans huvudprincip, så kan inte ens en specialist göra några nämnvärda tekniska invändningar mot dess detaljer.

Framsteget till kommunismen var vändpunkten i Owens liv. Så länge han nöjde sig med att vara filantrop skördade han rikedom, rykte, ära och beröm. Han var den mest populäre mannen i Europa. Inte bara personer av bourgeoisin, utan även statsmän och furstar lyssnade till hans meningar och skänkte dem sitt gillande. Men i samma stund han gjorde sig till apostel för kommunismen förändrades allt.

Enligt Owens mening stod tre stora hinder i vägen för alla sociala reformer: privategendomen, religionen och den nuvarande formen för äktenskapet. Han visste vad som väntade honom om han angrep dem: det officiella samhällets stora bann och förlusten av hans sociala ställning. Men ingenting kunde hålla honom tillbaka – och allt vad han förutsett inträffade. Han blev en utstött man, och pressen sökte tiga ihjäl honom; därtill kom att de kommunistiska koloniförsök han lät göra i Amerika och på vilka han offrade hela sin förmögenhet, slog fullständigt fel och ruinerade honom.

Han vände sig nu direkt till arbetarna och verkade bland dem i ytterligare 30 år. Robert Owens namn är också knutet vid alla verkliga framsteg, alla sociala rörelser i England till positivt gagn för de arbetande klasserna. År 1819 lyckades det honom, efter fem års ansträngningar, att genomdriva den första lag, som satte någon gräns för kvinnors och barns arbete i fabriker. Han var ordförande på den första kongress, där de engelska fackföreningarna (Trade Unions) sammanslöt sig till ett förbund för gemensamt motstånd. Han införde, som övergångsåtgärd, och i avvaktan på en kom-

munistisk organisation av samhället, de kooperativa produktions- och konsumtionsföreningarna vilka i vart fall hade den förtjänsten att praktiskt bevisa hur komplett överflödigt det var att ha en särskild klass av industriidkare och handlande.

Utopisternas åskådningssätt behärskade länge de socialistiska föreställningarna på 1800-talet. Ända till senare tid stod Frankrikes och Englands socialister på denna ståndpunkt, och dit hör också den äldre tyska kommunismen till och med Weitling¹⁶. För dem alla är socialismen uttrycket för den absoluta sanningen, förnuftet och rättvisan, och den behöver endast upptäckas för att genom sin egen kraft erövra världen; då den absoluta sanningen är oberoende av tid, rum och mänsklig historisk utveckling, så beror det på en slump när och var den upptäckes. Men denna absoluta sanning, förnuft och rättvisa är olika hos varje sektstiftare; i nötningen av alla dessa olika absoluta sanningar mot varandra framkommer så en slags eklektisk genomsnittsocialism, stycken och stumpar av kritiska uttalanden, ekonomiska lärosatser och framtidsföreställningar om samhället, en blandning som möjliggör mycket skiftande nyanser och som ännu ligger på botten hos flertalet socialistiska arbetare både i Frankrike och England.

För att socialismen skulle bli vetenskap måste den först flyttas över på realitetens, på verklighetens mark.

16. Wilhem Weitling (1808–71), tysk utopisk socialist.

II.

Samtidigt med att Saint-Simon, Fourier och Owen trädde fram i Frankrike och England, utbildades i Tyskland den filosofi, som nådde sin höjdpunkt i Hegel. Dennes stora förtjänst är att åter ha bragt till heders dialektiken såsom tankens mest upphöjda form.

Forntidens grekiska filosofer var alla födda dialektiker, och redan Aristoteles, det mest allomfattande huvudet bland dem, hade analyserat de viktigaste formerna för dialektiskt tänkande. På 1600- och 1700-talet hade däremot filosofin, även om dialektiken också hade lysande representanter (Descartes, Spinoza med flera), särskilt i följd av engelskt inflytande mer och mer gått över till den så kallade metafysiska metoden. Denna var nästan allenarådande bland 1700-talets franska filosofer, även om även dessa, så snart de kom utom den egentliga filosofins område, visade sig kunna åstadkomma mästerstycken av dialektik; man tänker bara på Diderots¹⁷ »Neveu, de Rameau» eller på Rousseaus avhandling om orsakerna till den bristande jämlikheten människorna emellan.

Vi ska nu försöka att i korthet framlägga vad som är det väsent-

17. Denis Diderot (1713–84), fransk upplysningsfilosof.

ligen utmärkande för de bägge metoderna. Då vi riktar vår iakttagelseförmåga på naturen, på historien eller på vår egen förståndsverksamhet, så är det första intryck vi får, bilden av en oändlig sammanflätad kedja av fakta, inbördes förbundna med varandra och verkande det ena på det andra och där ingenting förblir där det varit eller vad det varit eller sådant det varit, utan där allt är i rörelse och förändring, allt kommer och går, blir till och förintas. Vi ser sålunda först totalbilden, vars detaljer ännu träder mer eller mindre i bakgrunden, vi ger mer akt på rörelsen, övergångarna, sammanhanget än på det som rör sig, går över och hänger tillsammans.

Detta primitiva, naiva, men i grunden ändå riktiga sätt att uppfatta världen var betecknande för den gamla grekiska filosofin. Herakleitos var den förste som klart formulerade denna åskådning: allt är till och allt är (på samma gång) inte till, ty »allt flyter», allt är i en ständig växling, i en ständig födelse och död.

Men hur riktigt än detta betraktelsesätt återger det allmänna totalintrycket av det skådespel, som den verkliga världens företeelser erbjuder för vår iakttagelse, så får man genom detsamma inte med detaljerna, av vilka helhetsbilden är sammansatt. Och så länge vi inte känner dessa, kan vi ju omöjligen heller ha någon klar föreställning om den allmänna bild, som upprullas inför våra ögon. För att lära känna dessa detaljer blir vi emellertid tvungna att lösgöra dem från deras sammanhang i naturen eller historien och analysera dem var för sig i deras utmärkande egenskaper, deras särskilda orsaker och verkningar. Detta är naturvetenskapernas och de historiska vetenskapernas första uppgift.

Dessa specialvetenskaper kunde inte inta någon förstarangsplats hos forntidens greker redan av det mycket goda skäl, att dessa

ännu inte hunnit samla nödvändigt material för dem. Grunderna för de exakta naturvetenskaperna blev inte lagda förrän av grekerna under den alexandrinska perioden och sedan av araberna under medeltiden. Verklig naturvetenskap kan man tala om först från senare hälften av 1400-talet, men sedan har den gått framåt med städse ökad hastighet. Att dela sönder naturen i dess enkla beståndsdelar, att särskilja de olika naturföreteelserna och naturföremålen i deras olikartade grupper, att ingående studera de organiska kropparna i deras mångskiftande anatomiska former – allt detta var nödvändiga förutsättningar för de ofantliga framsteg i kännedom om naturen vi gjort under de senaste fyra århundradena. Men med denna arbetsmetod har också följt vanan att studera naturföremålen och naturprocesserna isolerade, utanför de band av ömsesidiga påverkningar, som förenar dem alla till en stor helhet. Vi har vant oss att betrakta föremålen i vila, inte i rörelse, att se dem inte som först och främst variabla, utan först och främst som konstanta, inte som levande utan som döda.

Och då det så begav sig att med Bacon¹⁸ och Locke¹⁹ denna arbetsmetod gick över från naturvetenskapen till filosofin, så frambragte den där den specifika trånghet i vyer, som utmärkt de senaste århundradena – den metafysiska metoden.

För metafysikerna är tingen och deras reflexer i tankevärlden, begreppen, i sin isolering föremål för undersökning; de bör granskas efter varandra och utan varandra; de är oföränderliga, fasta, orörliga, en gång för alla givna. Metafysikern tänker i motsättningar utan några förmedlande övergångsleder; hans tal är ja, ja

18. Francis Bacon (1561–1626), engelsk filosof.

19. John Locke (1632–1704), engelsk filosof.

och nej, nej; vad därutöver är, det är av ondo.²⁰ För honom antingen finns ett ting eller finns det inte; ett ting kan inte vara på en gång sig själv och något annat. Det positiva och det negativa utesluter varandra absolut. Orsak och verkan står likaledes i skarp motsättning till varandra.

Detta betraktelsesätt förefaller oss vid första påseendet ofantligt antagligt, ty det är precis vad det så kallade sunna förståndet lär. Detta »sunda förstånd», som är en så aktningvärd kamrat så länge det stannar i det håll, där det ser klart, råkar emellertid ut för mycket besynnerliga äventyr när det vågar sig ut i vetenskapens vida riken. Och så berättigad och nödvändig den metafysiska metoden än är på många områden, större eller mindre allt efter undersökningens föremål, kommer den dock förr eller senare till en gräns, där den, om den drivs längre, blir ensidig, inskränkt, abstrakt och förlorar sig i olösliga motsägelser.

Under sina betraktelser över isolerade fakta har den nämligen glömt sammanhanget mellan dessa; den tänker på att de existerar, men glömmar att de har en tillkomst och ett slut; den ser dem i vila så att den glömmar deras rörelse; den ser inte skogen för alla träd.

Vi kan säga, tillräckligt exakt för de dagliga behoven, till exempel huruvida ett djur lever eller inte. Men en djupare undersökning visar oss att många gånger hör det problemet till de svåraste man kan uppställa, såsom de jurister mycket väl vet, vilka förgäves sökt efter en rationell gräns för den tid, då förstörandet av ett foster i moderlivet blir ett mord. Lika omöjligt är det att bestämma dödsögonblicket; den fysiologiska undersökningen har visat, att

20. Ett citat ur Jesus bergspredikan (Matt 5:37).

döden inte är ett ögonblicksfenomen, utan en process med ganska lång varaktighet.

Likaså visar det sig att varje organiskt väsen är i ett givet ögonblick både sig själv och ett annat jag; främmande ämnen assimileras alltså, och egna beståndsdelar avsöndras; vissa celler i kroppen dör samtidigt med att andra föds. Inom längre eller kortare tid är kroppens beståndsdelar helt och hållet förnyade, ersatta med andra materiemolekyler, så att man väl kan säga att varje organiskt väsen alltså är både sig själv och ett annat jag.

Vid närmare granskning finner man likaså att de bägge polerna i en motsättning, den positiva och den negativa, är lika oskiljaktiga från varandra som de är varandra motsatta; trots sin motsättning genomtränger de varandra ömsesidigt. Och på samma sätt är »orsak» och »verkan» föreställningar, som endast har tillämplighet så länge det gäller isolerade fall. Så snart det isolerade fallet ses i sitt allmänna sammanhang med det övriga universum, så smälter de samman och går upp i en kedja av ömsesidig växelverkan, där orsak och verkan oupphörligt byter plats, så att vad som på ett visst håll och i ett givet ögonblick var orsak blir verkan på ett annat håll och i ett annat ögonblick, och vice versa.

Alla dessa naturprocesser och tankeoperationer faller alldeles utanför det metafysiska tänkandets ram. Men dialektiken griper tingen och deras begreppsreflexer i deras sammanhang, i själva deras rörelse, i deras tillkomst och förintelse; de ovan nämnda processerna är idel bekräftelser på det dialektiska tillvägagångssättet. Naturen själv är beviset för dialektiken, och vi kan säga till den moderna naturvetenskapens ära att den givit detta bevis genom en rik mängd fakta, som dagligen ökas och som alla visar att naturen i själva verket går dialektiskt och inte metafysiskt till

väga, att den inte rör sig i ett evigt enahanda, i en ständigt förnyad kretsgång, utan genomgår en verklig historia. Här bör framför allt nämnas Darwin, vilken givit den metafysiska naturuppfattningen den kraftigaste stöt genom att påvisa, att hela den nu levande organiska naturen, människan inberäknad, är produkt av en genom miljoner år fortlöpande utvecklingsprocess. Men de naturforskare, som lärt att tänka dialektiskt, är ännu sällsynta, och den strid vari den härskande intellektuella metoden befinner sig gentemot de vetenskapliga upptäckterna förklarar just den förvirring, som för närvarande råder i de naturvetenskapliga teorierna.

Den enda vägen att komma till en riktig framställning av universum, av dess och mänsklighetens utvecklingshistoria såväl som spegelbilden av denna utveckling, som framträtt i människornas huvuden, är sålunda den dialektiska; det krävs ett ständigt aktgivande på de oräkneliga aktioner och reaktioner som följt på varandra, på hur allt blivit till och dött bort, hur allt gått framåt och sjunkit tillbaka. På den vägen slog den nyare tyska filosofin in allt från sin begynnelse. Kant började sin verksamhet med att visa upp att Newtons orubbliga solsystem, som när den beryktade »begynnelsestöten» väl en gång var given, skulle bestå i evighet, i själva verket framträdde som en historisk process: solens och planeternas bildande ur en roterande nebulosa. På samma gång drog han redan den slutsatsen, att i det faktum att solsystemet haft en uppkomst, låg också nödvändigheten att det en gång skulle gå under. Ett halvt sekel senare blev denna åskådning matematiskt bevisad av Laplace²¹, och efter ytterligare ett halvt sekel visade

21. Pierre Simon de Laplace (1749–1827), fransk astronom.

spektralanalysen tillvaron i världsrymden av just sådana glödande gasmassor i olika utvecklingsstadier.

Denna nya tyska filosofi fann sin sammanfattning i hegelianismen, där för första gången – och det är systemets stora förtjänst – hela universum, naturens, historiens och tankens värld, framställdes såsom en process, det vill säga som varande i ständig rörelse, förändring, ombildning och utveckling, och där ett försök gjordes att få fatt i det inre samband, som gör något helt av all denna rörelse och denna utveckling. Ur denna synpunkt tedde sig inte längre mänsklighetens historia som ett kaotiskt virrvarr av meningslösa våldsgärningar, alla lika fördömliga inför filosofförnuftets domstol, utan som mänsklighetens utvecklingsprocess. Uppgiften för tanken blev då att följa den långsamma vandringen framåt genom alla avvikelser och att söka den inre lag, som band samman dessa skenbart endast av slumpen styrda företeelser.

Att Hegel inte löst detta problem betyder härvid föga. Hans förtjänst, det som är epokgörande, är att han ställt frågan rätt. Detta problem hör för övrigt till dem, som ingen enskild man någonsin kommer att kunna lösa. Även om Hegel var sin tids mest allomfattande intelligens, jämte Saint-Simon, var han likafullt begränsad i två riktningar, dels genom att hans egna kunskaper enligt sakens natur inte kunde sträcka sig till alla områden, dels genom att hans tidevarvs vetande och vyer nödvändigtvis likaledes var av begränsat omfång. Härtill kom ytterligare att Hegel var idealist, det vill säga i stället för att betrakta sina tankar som reflexer i medvetandet av tingen och rörelserna i den verkliga världen, envisades han med att anse tingen i den verkliga världen och de förändringar de undergick för endast reflexer från tankevärlden. För honom existerade ett tings »idé» på något sätt före tinget själv, var eller hur

är inte gott att säga; hela världen var skapad efter en »evig idé» avbild, den var endast framträdandet i verkligheten av denna absoluta idé, vilken följaktligen måste antas ha en tillvaro skild från och oberoende av den verkliga världen.

Detta betraktelsesätt vände fullständigt upp och ned på det riktiga sambandet mellan den verkliga världen och de tankar som frambringas i människohjärnan, vilken rätt beskådat ju också är en produkt av denna samma verkliga värld. Fastän Hegels geni framträder överallt i hans system, fastän vi hos honom finner stor-slagna och fullkomligt riktiga överblickar över en mängd frågor på naturvetenskapernas eller historiens fält, så måste ju dock hans system som helhet betraktat avspegla det grundfel, som begåtts vid dess uppbyggande. Det blev ett kolossalt missfall – men också det sista i sin art.

Det led också under en ohjälplig inre motsägelse. Å ena sidan framhåller Hegel med rätta, att mänsklighetens historia är en utvecklingsprocess, som enligt själva sin natur inte kan få någon intellektuell slutgräns genom upptäckandet av någon så kallad absolut sanning. Men å andra sidan påstår han att hans system just är sammanfattningen av denna absoluta sanning. Ett system av kännedom om naturen och historien, som omfattar allt och är avslutat en gång för alla, är emellertid något som står i motsägelse mot själva grundlagarna för det dialektiska tänkandet – vilket emellertid inte hindrar, utan tvärtom innebär, att den systematiska kunskapen om universum kan gå med jättesteg framåt från generation till generation.

När grundfelet i den tyska idealismen väl var funnet, återstod ju inget annat än att återvända till materialismen. Men väl att märka, någon återgång till 1700-talets metafysiska och enbart mekaniska

materialism kunde inte bli tal om. Denna hade i sin revolutionära nitälskan betraktat historien om alla gångna tidsskeden som en enda kedja av förbrytelser, dumheter och dårskaper. Den moderna materialismen ser däremot i historien skildringen av mänsklighetens gradvisa och ofta avbrutna utveckling, och dess uppgift är att finna rörelselagarna för denna utveckling.

Hegel, liksom 1700-talets fransmän, betraktade ännu naturen som ett oföränderligt helt, vars delar rörde sig i slutna kretslopp; himlakropparna gick i ständigt samma banor, såsom Newton lärt, och de organiska varelserna sönderföll i oföränderliga arter, som Linné lärt. Den moderna materialismen samlar i en helhetsbild naturvetenskapernas nya framsteg, vilka lärt oss att naturen också har sin historia i tiden; himlakropparna och växt- och djurarterna kan endast bestå under gynnsamma förhållanden, de uppkommer och de går under; kretsloppen tar med denna åskådning ojämförligt större omfattning. Detta sätt att se är allt igenom dialektiskt och har inte längre plats för en filosofi, som skulle göra anspråk på att behärska alla andra vetenskaper. När varje specialvetenskap måste skaffa sig klarhet om den ställning den intar i helhetssammanhanget av naturens och historiens fakta, så blir ju en särskild vetenskap, som skulle sysselsätta sig uteslutande med detta helhetssammanhang, överflödig. Filosofin, som en gång omfattade alla vetenskaper, får inte kvar som sitt område mer än ett enda: vetenskapen om tänkandet och dess lagar, den formella logiken och dialektiken. Allt annat går upp i de positiva vetenskaperna om naturen och historien.

Revolutionen i betraktelsesättet av naturen fullbordades i den mån vetenskapen kunde lämna positiva fakta till stöd för densamma. Men medan detta pågick inträffade historiska fakta,

vilka nödvändiggjorde en avgörande förändring i uppfattningen av historien. År 1831 utbröt den första arbetarresningen, i Lyon; mellan 1838 och 1842 nådde den första nationella arbetarrörelsen, chartismen²² i England, sin höjdpunkt. Klasskampen mellan proletariat och bourgeoisie trängde härmed fram i förgrunden i de folks historia, vilka bestämmer mänsklighetens öde. Och den blev alltmer intensiv i samma mån storindustrin blomstrade och bourgeoisins nyerövrade politiska herravälde gjorde sig gällande.

Bourgeoisins nationalekonomiska doktriner om hur kapitalets och arbetets intressen sammanfaller, om hur den fria konkurrensen skapar allmän harmoni och allmänt välstånd, blev brutalt vederlagda av verkligheten. Man kunde varken ignorera detta faktum eller den franska och engelska socialismen, som trots sina ofullkomligheter var dess teoretiska uttryck. Men den gamla idealistiska historieuppfattningen, som ännu var rådande, kände varken till något om klasskamp, grundad på materiella intressen, eller över huvud taget något om materiella intressen. Åt produktionen och alla ekonomiska förhållanden ägnades endast en och annan föraktlig och flyktig sidoblick, sådant kunde endast vara sekundära elementer i »kulturhistorien».

Dessa nya fakta framtvungade emellertid en ny granskning av historien. Och se, då blev det klart, att all historia (bortsett från urtillståndet) varit historien om klasstrider; att dessa inbördes kämpande klasser överallt och alltid varit produkter av sitt tidsvarvs produktions- och bytesförhållanden, med ett ord av dess ekonomiska beskaffenhet; att följaktligen den ekonomiska byggnaden hos ett givet samhälle alltid utgör den reella grundval, som

22. Chartismen var en brittisk arbetarklassrörelse som uppstod på 1830-talet, och bland annat krävde rösträtt.

måste undersökas för att man ska kunna förstå hela överbyggnaden av de för detta samhälle utmärkande politiska och juridiska institutionerna, hela det där rådande betraktelsesättet i religiösa, filosofiska och andra avseenden.

Härmed var idealismen förjagad från sin sista tillflykt, från den historiska vetenskapen; grunden var lagd för en materialistisk historieuppfattning. Den väg var nu öppnad, som kunde föra oss till att förklara människornas sätt att tänka under ett givet tidsskede ur deras sätt att leva, i stället för att envisas att, som man dittills gjort, söka förklara deras sätt att leva ur deras sätt att tänka.

Socialismen framstod nu inte längre som en tillfällig upptäckt av det ena eller andra geniet, utan som ett nödvändigt resultat av kampen mellan två historiskt uppkomna klasser, bourgeoisien och proletariatet. Dess uppgift var inte längre att sätta ihop ett så fullkomligt samhällssystem som möjligt, utan att undersöka den historiskt föreliggande ekonomiska utveckling, som dessa klasser och deras motsatsförhållande med nödvändighet skapats av, samt att ur själva det ekonomiska läget finna fram medlen till konfliktens lösning. Men socialismen i de former den dittills klätt sig var lika oförenlig med denna materialistiska uppfattning som 1700-talets naturuppfattning med den moderna naturvetenskapen och det dialektiska betraktelsesättet. Den kritiserade visserligen den kapitalistiska produktionen och dess konsekvenser, men den förklarade dem inte, och den kunde följaktligen inte heller teoretiskt störta kapitalismen, utan endast förkasta den som olycksbringande.

Problemet var alltså: för det första att ange den kapitalistiska produktionens historiska plats i mänsklighetens utvecklingskedja, att visa dess nödvändighet för en given historisk period och därmed på samma gång nödvändigheten av dess kommande fall;

och för det andra att avslöja dess inre beskaffenhet, som ännu var okänd, alldenstund kritiken dittills långt mer sysslat med att skildra de missförhållanden kapitalismen hade i sitt släptåg än med att söka de orsaker, som dessa missförhållanden framgick ur.

Detta sista skedde genom att mervärdet avslöjades. Det påvisades att tillskansandet av obetalt arbete var själva grundformen för den kapitalistiska produktionen och för den därifrån oskiljaktiga utsugningen av arbetarna. Till och med när kapitalisten betalar arbetskraften till dess fulla värde såsom vara på marknaden, så drar han ut mer värde än han gett för att förvärva sig den. Detta mervärde är det som, när allt kommer omkring, bildar den värdesumma, som alstrar den alltjämt växande kapitalmängd, som hopas hos de besittande klasserna. Härmed var tillvägagångssättet vid den kapitalistiska produktionen förklarat, och likaså själva kapitalproduktionen på det klara.

För dessa båda stora upptäckter: den materialistiska historieuppfattningen samt avslöjandet av den kapitalistiska produktions hemlighet, genom läran om mervärdet, har vi Karl Marx att tacka. Genom dessa upptäckter blev socialismen en vetenskap, som det nu gäller att utarbeta i detalj.

III.

Den materialistiska historieuppfattningen utgår från den satsen, att i första hand produktionen och därefter produktutbytet är grundvalen för varje samhällsordning; vad som produceras, hur detta sker samt hur det producerade utbyts bestämmer i varje historiskt framträdande samhälle produkternas fördelning och därmed den sociala klyvningen i klasser eller stånd.

De yttersta orsakerna till alla samhällseliga förändringar och politiska omvälvningar är enligt denna åskådning att söka inte i människornas huvuden, inte i deras tilltagande insikt om den eviga sanningen och rättvisan, utan i förändringar i sättet för produktionen eller utbytet: med ett ord, man bör söka dem i det ifrågavarande tidsskedets ekonomi, inte i dess filosofi. Den vaknande insikten om att de bestående samhällsinstitutionerna är oförnuftiga och orättvisa, så att vad som förr tett sig förnuftigt nu synes vanvettigt, vad som förr varit en välgärning nu blivit en börda – allt sådant är endast ett tecken på att produktionsmetoder och utbytesformer i all stillhet så förändrats, att samhällsordningen, som anpassats efter äldre ekonomiska förutsättningar, nu inte längre går ihop med de nya. Och därav följer också att medlen mot de missförhållanden man upptäckt måste finnas – mer eller mindre utvecklade – i själva de förändrade produktionsförhållandena. Det

gäller då att använda huvudet inte till att konstruera fram dessa botemedel ur inre betraktelser, utan till att upptäcka dem i produktionens föreliggande materiella fakta.

Vilken är nu ur dessa synpunkter den moderna socialismens ställning?

Den bestående samhällsordningen är en skapelse av den nu härskande klassen, bourgeoisin. Det för bourgeoisin särskilda produktionssättet, av Marx döpt till det kapitalistiska produktionssättet, var oförenligt med den feodala ordningen, med dess orts- och ståndsprivilegier och dess ömsesidiga personliga förpliktelser. Bourgeoisin slog därför den feodala ordningen i spillror och reste på dess ruiner sitt nya samhälle, den fria konkurrensens rike med flyttningsfrihet, fria avtal, alla varuägares lika rätt och alla andra bourgeoisihärligheter.

Nu kunde det kapitalistiska produktionssättet fullt slå ut i blom. Ångan och verktygsmaskinen omgestaltade den gamla manufakturen, som varit baserad på arbetsfördelning, till storindustri, och sedan detta skett utvecklade sig under bourgeoisins ledning produktionsförhållandena med dittills oerhörd hastighet och till dittills okänd omfattning. Men manufakturindustrin måste på sin tid komma i konflikt med skrånas feodala skrankor; och alldeles på samma sätt kommer storindustrin, då den nått fullständigare utveckling, i kollision med de skrankor, som även det kapitalistiska produktionssättet uppreser. De nya produktiva krafterna har redan växt bourgeoisins metoder att tillgodogöra dem över huvudet. Men denna konflikt mellan produktivkrafter och produktionssätt är inte någon konflikt inne i människornas huvuden à la arvsynen kontra den gudomliga rättfärdigheten; nej, den finns i fakta, objektivt, utom oss, oberoende till och med av de

människors önsknings för eller emot, vilka själva framkallat den. Den moderna socialismen är ingenting annat än reflexen i tankens värld av denna faktiska konflikt; och denna ideella återspeglings framträder givetvis först i huvudena hos den klass, som direkt lider under konflikten, hos arbetarklassen.

Vari består då denna konflikt?

Under medeltiden, före den kapitalistiska produktionen, var regeln tillverkning i liten skala på grundval av att arbetaren ägde sina produktionsmedel: bruket bedrevs av fria eller livegna småbönder, i städerna var det hantverkets tid. Arbetsmedlen – jorden och redskapen, verkstaden och verktygen – tillhörde den enskilde och var endast avsedda för hans bruk, de var följaktligen små och föga utvecklade. Att koncentrera och vidga dessa ringa och söndersplittrade produktionsmedel, att förvandla dem till de väldiga hävstänger, med vilka den moderna produktionen arbetar – se där just den historiska uppgiften för det kapitalistiska produktionsättet och för dess bärare bourgeoisin.

Marx har i sitt arbete »Kapitalet» utförligt skildrat hur detta historiskt gick till, hur utvecklingen från 1400-talet till våra dagar passerat de tre stadier, som han karakteriserat som enkel kooperation, manufaktur och storindustri. Men han visar där också att bourgeoisin, då den ryckte dessa produktionsmedel ur deras isolering och ställde en mängd enskilda individuella produktivkrafter, arbetare såväl som verktyg, under gemensam ledning, därmed förändrade själva deras natur. Från att ha varit individuella blev de samhälleliga, kunde endast tillgodogöras av en hel grupp människor. Ångan och verktygsmaskinen satte kronan på denna förvandling. På spinnrocken, handvävstolen och smedshammaren följde spinnmaskinen, den mekaniska vävstolen och ånghamma-

ren; den lilla verkstaden förvandlades till fabriken, som är avsedd för hundratals arbetares samverkan. Och samma förvandling, som ägde rum med produktionsmedlen, inträdde också i själva produktionen: den blev en följd av sociala akter från att ha varit en serie individuella sådana, och produkterna blev likaledes, från att ha varit individuella, nu sociala. Garnet, vävnaden eller metallvarorna, som kom från fabriken, var den gemensamma produkten av en mängd arbetare, vilkas händer de passerat för att bli färdiga. Ingen enskild kunde längre säga: det där har jag gjort, det där är mina händers verk.

Där den av sig själv så småningom uppkomna arbetsdelningen i ett samhälle är produktionens grundform får produkterna karaktär av varor. Det ömsesidiga utbytet av dessa (köp och försäljning) sätter då de enskilda producenterna i stånd att tillfredsställa sina skiftande behov. Så var till exempel fallet i medeltiden. Bonden sålde jordbruksprodukter till hantverkaren och köpte för dem vad denne tillverkat.

In i detta samhälle av individuella varuproducenter trängde nu det nya produktionssätt, som vi nyss skildrat. Bredvid den individuella produktionen trädde den samhällsliga produktionen fram, som arbetade billigare än den förra. Men så litet förstod man den revolutionära karaktären hos det nya, att den infördes just som medel att främja varuproduktionen och helt och hållet behöll den gamla egendomsåskådning.

Under medeltidens varuproduktion kunde det aldrig bli tal om vem som borde äga produkten av ett arbete. I regel hade ju den enskilde producenten frambragt föremålet av honom tillhörigt råmaterial, vilket han ofta även själv frambragt, med egna arbetsmedel och eget (eller familjens) arbete. Det var självklart att det

då måste bli, hans: med andra ord, äganderätten till produkten berodde på eget arbete. När främmande hjälp anlätades var denna i regel bisak.

Så kom koncentreringsen av produktionsmedlen i stora verkstäder och manufaktur, deras förvandling till faktiskt samhälleliga produktionsmedel. Men dessa samhälleliga produktionsmedel och produkter behandlades som om de fortfarande var enskildas. Ägaren till arbetsmedlen ansåg fortfarande produkten för sin, fastän den inte längre var hans verk, utan utslutande ett resultat av andras arbete. De samhälleligt frambragta produkterna gick inte till dem som verkligen satt produktionen i gång och faktiskt åstadkommit det hela, utan till kapitalisterna.

Fastän sålunda produktionsmedel och produkter blivit väsentligen samhälleliga, hålls de kvar vid en tillägnelseform, som har till förutsättning individuell privatproduktion, där var och en äger sina produktionsmedel och sin produkt och för ut den på marknaden. Produktionssättet får underordna sig denna tillägnelseform, oaktat att den står i strid mot dess förutsättning. I denna motsägelse, som just ger det nya produktionssättet dess kapitalistiska karaktär, ligger redan fröet till alla de moderna sociala motsättningarna. Ju mer det nya produktionssättet breddar ut sig över alla viktigare produktionsområden och i alla ekonomiskt bestämmande länder, ju mer sålunda den individuella produktionen reduceras till obetydliga rester, desto skarpare blir det också tydligt att samhällelig produktion och kapitalistisk tillägnelse är oförenliga motsatser.

Lönearbetet, som i sig innehåller fröet till hela det kapitalistiska produktionssättet, är mycket gammalt; man möter det på enstaka punkter än här än där under många århundraden vid sidan av de

tidernas huvudform för arbete, slaveriet. De första kapitalisterna fann således lönearbetsformen redan fulländad. Men det var lönearbete som undantag, som bisysselsättning, som fyllnad, som genomgångsstadium. Lantarbetaren, som stundtals gick som daglönare, hade sitt stycke jord, som han i nödfall kunde draga sig fram på; skråordningen sörjde för att den som i dag var gesäll steg till mästare i morgon.

Allt sådant ändrades när produktionsmedlen blivit samhällseliga och börjat hopas i händerna på kapitalister. Lönearbetet, förut undantag och bisyssla, blev nu regel och grundform för hela produktionen. Arbetaren fick det till uteslutande sysselsättning, inte för en tid, utan för hela livet. Och antalet sådana lönearbetare ökades ofantligt genom att hela den feodala ordningen upplöstes samtidigt: adelns »följen» skingrades, en mängd bönder drevs från sina gårdar. Skilsmässan var härmed fullbordad mellan å ena sidan de i kapitalisters händer samlade produktionsmedlen och å andra sidan producenterna, som inte hade kvar någonting annat än sin arbetskraft. Motsättningen mellan samhällselig produktion och kapitalistisk tillägnelse träder fram som motsättning mellan proletariat och bourgeois.

Vi såg hur det kapitalistiska produktionssättet smög sig in i ett samhälle av varuproducenter, enskilda tillverkare utan annat socialt band än varuutbytet. Men nu är det utmärkande för varje samhälle, som vilar på varuproduktion, att producenterna där behärskas av sina egna samhällseliga förhållanden i stället för att kunna bestämma över dem. Var och en producerar för sig, ingen vet hur mycket av det han frambringar som kommer på marknaden eller hur mycket av det som över huvud taget behövs, ingen vet om just hans produkt svarar mot något verkligt behov, om han

ska få igen sina kostnader eller alls få sälja. Det råder anarki i den samhälleliga produktionen.

Men varuproduktionen har lika väl som alla andra produktionsformer sina egna, inneboende lagar, och dessa gör sig gällande trots anarkin, i anarkin, genom anarkin. De träder fram i den enda formen för socialt band, i varuutbytet; de uppenbarar sig gentemot de enskilda producenterna som konkurrensens tvångslagar. Dessa producenter vet till en början ingenting om dem, utan behöver en lång erfarenhet för att så småningom komma underfund med dem. De gör sig alltså gällande utan producenternas medverkan, till och med mot deras vilja; de verkar blint och obehagligt som naturlagar. Produkten behärskar producenten.

Låt oss uttrycka denna sats på ett annat sätt.

I medeltidens samhälle avsåg produktionen, i synnerhet under de äldre århundradena, väsentligen producentens och hans familjs egna behov; på landet, där befolkningen levde under feodalherrar, fyllde den också dessas förrådshus. Men vid allt detta försiggick intet byte, och produkterna tog följaktligen aldrig form av varor. Bondefamiljen frambragte själv nästan allt som den behövde, inte endast livsmedel, utan även kläder och husgeråd. Först då den kom så långt att det blev ett överskott utöver vad den själv förbrukade och vad som in natura levererades till den adlige godsherrn, frambragte den varor, det vill säga produkter som bjöds ut på marknaden till byte mot andra.

Vad hantverkarna i städerna beträffar så tillverkade de visserligen alltifrån början varor för byte, men även de skaffade sig direkt genom eget arbete en avsevärd del av vad de personligen förbrukade; de hade trädgårdar och små åkrar invid staden, de sände sin boskap på bete i allmänningen, som också lämnade dem ved och

timmer till husbehov, deras hustrur satt vid kardan eller sländan
o. s. v.

Med ett ord: produktionen för marknaden, i syfte att få ett byte till stånd, varuproduktionen – låg ännu i sin linda. Följden var ringa omsättning, begränsad marknad, stabilt produktions sätt, lokal avsöndring utåt, lokal sammanslutning inåt; på landet möter vi den urgamla germanska allmanningen, varigenom alla fria män hade sin andel i jorden, ett »fädernesland» i ordets egentliga mening; i staden tog solidariteten sitt uttryck i skråsystemet.

Så småningom ökades emellertid produktionen. Överskottet, som blev varor, började utgöra en alltmer avsevärd del av det hela. Handeln blomstrade och började knyta förbindelser mellan de skilda länderna; dess utveckling återverkade på industrin och gav denna en ny stöt framåt. Det blev slut med den gamla stabiliteten, de gamla sammanslutningarna blev lösligare, de gamla skrankorna genombröts; i stället för pålagor in natura (dagsverken, tionden) kom skatter och arrenden, som måste betalas i penningar. Att frambringa varor för försäljning blev det väsentliga, och sedan upplösningsprocessen av allmanningarna på landet och skråna i städerna på allvar inletts, förvandlades producenterna alltmer till oberoende och för sig själva stående varuproducenter. Det trädde allt tydligare i dagen att det i själva verket rådde anarki i den samhälleliga produktionen.

Det förnämsta verktyg som den kapitalistiska produktionen begagnade sig av för att öka denna anarki var emellertid raka motsatsen till anarki: produktionen organiserades allt bättre inom varje särskild verkstad. Med den hävstången blev det slut på den forna fredliga stabiliteten. Där denna organisation infördes i en industrigren, måste de äldre tillverkningsmetoderna vika, medeltidens

hantverk ställdes inför valet att gå under eller att helt förvandlas efter de nya kraven. Arbetsplatserna blev slagfält.

De stora geografiska upptäckterna och de på dem följande koloniseringarna mångdubblade industrins avsättningsområden och påskyndade hantverkets övergång till kapitalistisk manufaktur. Och kampen flammade inte endast upp mellan enskilda producenter; de lokala tävlingsstriderna vidgades till nationella, till 1600- och 1700-talets stora handelskrig. Så kom storindustrin och den moderna världsmarknaden; de har gjort kampen universell och på samma gång givit den en ytterlig våldsamhet. De som arbetade under gynnsamma produktionsvillkor, vare sig naturliga eller med konstlade medel uppdrivna, de blir segrare; och detta gäller ej endast mellan enskilda kapitalister, utan mellan hela industrigrenar och hela länder. Den som dukar under blir skoningslöst nedtrampad. Det är den darwinska kampen för tillvaron som från naturens värld flyttats över i stegrad form in i det mänskliga samhället. Djurens naturståndpunkt ter sig som höjdpunkt för mänsklig utveckling. Motsättningen mellan samhällelig produktion och kapitalistisk tillägnelse träder ur denna synpunkt fram som motsättning mellan hur produktionen i varje enskild fabrik är organiserad, medan produktionen i hela samhället befinner sig i anarkiskt tillstånd.

Dessa bägge motsättningar – mellan proletariat och bourgeoisie, mellan organisation i detalj och anarki i stort är utmärkande för det kapitalistiska produktionssättet. De ligger i frö från dess begynnelse, och de karakteriserar den *circulus vitiosus* (olycksbringande kretslopp) hos detta kapitalistiska produktionssätt, som det inte kan komma ur och som redan Fourier upptäckte och beskrev.

Däremot kunde Fourier på sin tid ännu inte se att denna cirkel med tiden blir allt trängre, att rörelsen sålunda snarare kan jämföras med en spiral än med en cirkel och att den liksom planeterna måste sluta med att falla in i centrum.

Den samhällseliga produktionsanarkin är den drivkraft, som förvandlar allt flera människor till proletärer och å andra sidan blir det just proletärmassorna som till sist kommer att göra slut på produktionsanarkin. Den samhällseliga produktionsanarkin är likaledes den drivkraft, som förvandlar det storindustriella maskineriets obegränsade förmåga av fullkomning till ett tvångsbud för varje enskild industrikapitalist: skaffa dig ett maskineri, som står på höjden av sin tid, annars går du under! Men att fullkomna ett maskineri, det är detsamma som att göra människoarbete överflödigt. Införandet av maskiner var liktydigt med att miljoner, som arbetade för hand, trängdes ut av ett relativt fåtal som arbetade med maskin; men när maskinerna sedan förbättras, så innebär det att också allt flera av dessa, som arbetat med maskin, trängs ut, och slutresultatet blir skapandet av vad jag redan 1845 betecknade som en industriell reservarmé, en här av lönearbetare, som finns till förfogande de tider då industrin arbetar med högtryck, och kastas på gatan då den med nödvändighet därpå följande kraschen kommer, men som alltid utgör en black om foten för arbetarklassen i dess kamp för tillvaron, en regulator som håller arbetslönen nere på den låga nivå, som passar för kapitalismens behov.

Så blev, för att begagna Marx ord, maskinen kapitalets kraftigaste vapen mot arbetarklassen; på så vis slår arbetsmedlet alltjämt livsuppehållet ur arbetarens hand; vad han själv skapat förvandlas till ett verktyg för att kuva honom. Här ligger orsaken till att »besparing i produktionskostnader går hand i hand med det mest

hejdlösa slöseri med arbetskraft och med skamlös åverkan på själva förutsättningarna för dennas utveckling». Maskinen, det mest storartade instrument till arbetstidens förkortning, slår om till ett osvikligt medel att förvandla arbetarens och hans familjs hela liv till disponibel arbetstid för kapitalets behov att frambringa mervärde. Så går det till att somligas överarbete blir en förutsättning för andras sysslolöshet, och att storindustrin, medan den jagar hela jorden runt efter nya konsumenter, hemma i eget land håller massornas konsumtion nere på ett svältminimum och därigenom ödelägger sin egen närmaste marknad.

»Den lag» – så skriver Marx i »Kapitalet» – »som alltjämt håller den relativa överbefolkningen eller den industriella reservarmén i jämvikt med kapitalhopningens omfattning och kraft, den smider arbetaren mer fast intill kapitalet än Hefaistos länkar smidde Prometheus vid klippan. Hopandet av ett visst kapital får enligt densamma till förutsättning hopandet av en motsvarande mängd elände. Hopandet av rikedom vid samhällets ena pol innebär sålunda på samma gång hopandet av elände, arbetspina, slaveri, okunnighet, förråelse och moraliskt förfall vid motpolen, det vill säga hos den klass, som frambringar sin egen produkt under form av kapital.»

Att av det kapitalistiska produktionssättet vänta någon annan fördelning skulle vara detsamma som att begära av elektroderna till ett batteri att inte vidare sönderdela vatten, så länge de står i förbindelse med batteriet, att inte utveckla syre vid den positiva och väte vid den negativa polen.

Vi såg att under den nu rådande produktionsanarkin det industriella maskineriets stegrade förmåga av fullkomning gestaltar sig som ett tvångsbud för varje enskild industrikapitalist: skaffa

dig allt bättre maskiner, se till att deras produktionsförmåga alljämt växer. Alldeles på samma sätt övergår den faktiska möjligheten att vidga avsättningsområdet till ett tvång. Storindustrins enorma utvidgningskraft, så väldig att den lämnar gasernas förmåga i den vägen långt bakom sig, träder alltså fram som ett kvalitativt och kvantitativt utvidgningsbehov, som övervinner allt mottryck. Mottrycket bildas här av konsumtionen, avsättningen, marknaden. Men marknadens utvidgningsförmåga, utåt såväl som inåt, följer i första hand helt andra, vida mindre energiskt verksamma lagar – marknadens utvidgning kan med andra ord inte hålla jämna steg med produktionens utvidgning. En kollision blir oundviklig, och då ingen lösning är möjlig med mindre än att det kapitalistiska produktionssättet spränger sig själv, så återkommer en sådan periodiskt. Den kapitalistiska produktionen åstadkommer här en ny *circulus vitiosus*.

Faktum är ju också att allt sedan 1825, då den första allmänna krisen utbröt, hela den industriella och kommersiella världen, produktionen och varuutbytet inom samtliga civiliserade folk jämte deras mer eller mindre barbariska annexer, allt går ur sina gänkor ungefär en gång per årtionde. Samfärdseln råkar i stockning, marknaderna är överfyllda, produkterna ligger överallt i massor, men osäljbara, pengarna håller sig undan, krediten försvinner, fabrikerna står stilla, de arbetande massorna saknar livets nödortft därför att de frambragt för mycket av dem, konkurser och exekutiva auktioner följer slag i slag. I årtal varar stockningen, produktionskraft och produkter bortslumpas och förstörs massvis, till dess de hopade varulagren under större eller mindre värdened-sättning omsider börjar tömmas och produktion och varuutbyte småningom åter kommer i gång. Undan för undan påskyndas

takten, från skritt går det över i trav och från trav i galopp, som i sin tur stegras till rasande kapplöpningsfart inom industri, handel, kredit och spekulation, varpå de halsbrytande sprången på nytt slutar i – krisens stora grav. Och så på nytt samma historia. Vi har sedan 1825 varit med om den saken fem gånger, och nu (1877) går vi igenom den för sjätte gången. Och dessa krisers karaktär är så skarpt utpräglad att Fourier gav dem alla sitt riktiga namn, då han döpte den första till *crise pléthorique*, kris på grund av överflöd.

I kriserna kommer motsättningen mellan samhällelig produktion och kapitalistisk tillägnelse till våldsamt utbrott. Varukretsloppet avstannar för tillfället; cirkulationsmedlet, penningen, blir cirkulationshinder, alla varuproduktionens och varucirkulationens lagar ställs på huvudet. Den ekonomiska kollisionen har nått sin höjdpunkt: produktionssättet gör uppror mot sättet för produktutbytet.

Det faktum att produktionens samhällliga organisation inom fabriken utvecklats därefter, att den blivit oförenlig med den produktionsanarki som råder i samhället – detta faktum tränger sig på kapitalisterna själva genom den våldsamma kapitalkoncentring, som åtföljer varje kris, och som utförs genom att ett antal större och ännu flera mindre kapitalister då ruineras. Hela den kapitalistiska produktionsmekanismen sviktar under trycket av de produktivkrafter kapitalismen själv skapat. Produktionsmedlen kan inte alla förvandlas till kapital, det vill säga till medel att tillgodogöra sig arbetskraft; de står utan användning, och följaktligen måste också den industriella reservarmén ligga utan användning.

Vilken situation! Produktionsmedel, existensmedel, disponibla arbetare, alla element till produktion och till allmän rikedom finns

i överflöd; men som Fourier säger, »just överflödet blir källan till brist och elände», ty det är detta som hindrar dessa produktions- och existensmedel att förvandlas till kapital. Ty i det kapitalistiska samhället kan produktionsmedlen inte fungera om de inte först förvandlas till kapital, till medel att utpressa mänsklig arbetskraft. Denna nödvändighet står som ett spöke mellan produktions- och existensmedlen å ena sidan och arbetarna å den andra. Det är bara den som hindrar de personliga och materiella hävstångerna för produktionen att finna varandra; det är den som förbjuder produktionsmedlen att göra tjänst och arbetarna att arbeta och leva.

Det kapitalistiska produktionssättets oförmåga att vidare styra och leda dessa produktivkrafter blir sålunda konstaterad. Och därtill kommer att dessa produktivkrafter själva allt bestämdare kräver att det blir slut på den motsättning vi framhållit, att de förlöses från de fjättrar de måste bära i egenskap av kapital, att med ett ord deras verkliga karaktär av samhälleliga produktivkrafter omsider måtte erkännas.

De mäktigt växande produktivkrafterna reagerar på så vis själva mot sin egenskap av kapital, de framtvingar erkännandet att de är av samhällelig natur; och så nödgas själva kapitalistklassen att alltmer också behandla dem som samhälleliga, i den mån detta över huvud är förenligt med deras natur av kapital. Både den industriella högtrycksperioden med sin kreditansvällning över alla gränser och själva kraschen, som krossar stora kapitalistiska företag, gynnar framträdandet av den form för socialisering av stora massor av produktionsmedel, som möter oss i aktiebolag av olika slag. Åtskilliga av dessa produktions- eller samfärdsmedel är också redan från början så kolossala, att de – som till exempel järnvägarna – knappast medger någon annan form för kapitalistisk exploatering.

På en viss utvecklingsgrad visar sig emellertid inte heller denna form längre tillräcklig. Alla storproducenter i ett land inom samma industrigen förenar sig till en »trust» i syfte att reglera produktionen; de bestämmer den totalkvantitet som ska tillverkas, fördelar denna mellan sig och framtvingar på så sätt det försäljningspris de fastställt på förhand. Men då sådana trustar under tryckta tider oftast går sönder, så uppstår en tendens till en ännu mer koncentrerad socialisering: hela industrigenen förvandlas till ett enda kolossalt aktiebolag, på den tidigare konkurrensen följer monopol inom landet för detta enda bolag. Så skedde 1890 inom den kemiska industrin i England; 48 stora fabriker förenades under ledning av ett enda bolag med ett kapital på 6 miljoner pund sterling.

I och med trusterna slår den fria konkurrensen om till monopol. Det kapitalistiska samhällets planlösa produktion kapitulerar inför det gryende socialistiska samhällets planmässiga produktion. Till att börja med sker detta visserligen än så länge till fördel för kapitalisterna. Men här blir exploateringen, utsugningen, så handgriplig att den måste störta samman. Inget folk skulle finna sig i att låta sin produktion ledas av trustar, ingen nation skulle tåla att ett litet band kupongklippare så ohöljt plundrar hela samhället.

På ena eller andra sättet, med eller utan trustar, måste slutligen staten, det kapitalistiska samhällets officiella representant, överta ledningen av produktionen.²³

23. Jag säger »måste». Ty statsledning betyder endast då ett ekonomiskt framsteg, när de produktions- eller samfärdsmedel det gäller verkligen vuxit ifrån att ledas av bolag. När överförandet i statens händer sålunda blivit ekonomiskt oundvikligt, så innebär denna förändring, trots att den utförs av den nuvarande staten, att ett nytt steg tas fram emot alla produktivkrafters socialisering. På senare tider, sedan Bismarck [Otto von Bismarck, tysk rikskansler /förlagets anmärkning] slog sig på att förstatliga, har en slags falsk socialism dykt upp, som utan vidare vill förklara varje överförande av en produktion i

Denna nödvändighet framträder först i de stora institutionerna för samfärdseln, såsom post, telegraf och järnvägar.

Kriserna blottade bourgeoisins oförmåga att fortsätta behålla ledningen av de moderna produktivkrafterna. När så de största produktions- och samfärdsmedlen förvandlas till aktiebolag, trust-er och statsegendom, blir det tydligt att bourgeoisin inte heller längre behövs för detta ändamål. Avlönade personer utför nu kapitalistens alla samhällsliga funktioner. Han har inte längre någon annan samhällslig verksamhet än att kassera in sin vinst, klippa sina kuponger samt spela på börser, där kapitalisterna sinsemellan plockar varandra på sina kapital. Det kapitalistiska produktions-sättet började med att tränga ut arbetare; nu tränger det också ut kapitalister och hänvisar dem, precis som arbetarna, till den överflödiga befolkningen, även om det till att börja med inte precis är till den industriella reservarmén.

Produktivkrafternas egenskap av kapital upphävs emellertid varken då de förvandlas till aktiebolag eller trust-er eller ens då de övergår till statsegendom. Vad angår de förra fallen ligger detta i öppen dag. Men den moderna staten är också endast den organisation, som det borgerliga samhället ger sig för att upprätthålla det

statens händer för en socialistisk åtgärd. Ja, vore statens tobaksmonopol socialism, då skulle Napoleon och Metternich [Klemens von Metternich, österrik statsman /förlagets anmärkning] ha sin plats given bland socialismens grundläggare. När till exempel den belgiska staten av helt all dagliga politiska och finansiella skäl själv byggde järnvägsnätets huvudlinjer, eller när Bismarck utan någon som helst ekonomisk nödvändighet löste in de preussiska järnvägarna, helt enkelt för att bättre ha dem i sin hand i händelse av krig, för att göra deras personal till röstboskap åt regeringen vid valen och allra mest för att skaffa sig en ny inkomstkälla, som flödade oberoende av alla riksdagsbeslut – så var detta på intet sätt några socialistiska åtgärder, varken direkt eller indirekt, varken medvetet eller omedvetet. Med samma skäl skulle man då till exempel kunna kalla den kungliga porslinsfabriken eller kompaniskräddaren för »socialistiska» institutioner, eller varför inte det förstatligande av bordellerna, som ett slughuvud på 1830-talet under Fredrik Wilhelm III på fullaste allvar föreslog. (Engels anmärkning)

kapitalistiska produktionssystemets allmänna yttre förutsättningar gentemot övergrepp vare sig från arbetare eller från enskilda kapitalister. Den moderna staten är, vilken statsformen än må vara, väsentligen en kapitalistisk maskin, kapitalisternas stat, så att säga den ideella kollektivkapitalisten.

Ju mer produktivkrafter den tar under egen ledning, desto mer blir den i verkligheten en sådan kollektivkapitalist, desto flera av sina medborgare utsuger den. Arbetarna förblir lönearbetare, proletärer. Det är långt ifrån så att förhållandena mellan löngivare och löntagare upphävs, tvärtom drivs de till sin spets. Men där slår det om. Att staten äger produktivkrafterna är inte lösningen på konflikten, men det innebär det formella medlet, grunderna till lösningen.

Denna lösning kan endast ligga däri, att de moderna produktivkrafternas samhällseliga natur erkänns, att med andra ord formerna för produktionen, tillägnelsen och bytet bringas i överensstämmelse med produktionsmedlens samhällseliga karaktär. Och detta kan endast ske därigenom, att samhället öppet och utan omvägar tar i sin besittning produktivkrafter, som vuxit ifrån varje annan ledning än genom samhället.

Produktionsmedlens och produkternas samhällseliga karaktär vänder i dag sin udd mot producenterna själva, genombryter periodvis de vanliga lagarna för produktionen och utbytet och gör sig endast gällande som blint verkande naturlag, våldsamt och förstörande. Träder däremot samhället in på sin rätta plats, så erkänner producenterna fullt medvetet denna samhällseliga karaktär, och den förvandlas från en orsak till störningar och periodiska krascher till den mäktigaste hävstången för produktionen.

Det är med de krafter som verkar i samhället alldeles som med

naturkrafterna: de gör sig gällande i blindo, våldsamt och förstörande så länge vi inte känner till dem och inte räknar med dem. Men har vi väl en gång lärt känna dem och fått insikt i deras sätt att verka och deras lagar, så beror det endast av oss själva att mer och mer underkasta dem vår vilja och med deras hjälp uppnå våra syften. I alldeles särskild grad gäller detta om vår tids kolossala produktivkrafter. Så länge vi hårdnackat vägrar att förstå dessas natur och beskaffenhet – och försvararna av det kapitalistiska produktionssättet gör allt för att hindra en sådan insikt – så länge verkar också dessa krafter trots vår vilja, mot våra önskningar, så länge behärskar de oss, såsom vi ovan utvecklat. Men står deras verkliga natur en gång klar för oss, så kan de under samverkande producenters händer förvandlas från demoniska härskare till villiga tjänare. Det blir samma skillnad som mellan elektricitetens förstörande kraft i åskslaget och den kuvade elektricitet, som tjänar oss i telegrafan eller ljusbågen; samma skillnad som mellan eldsvådan och elden på vår härd.

Det praktiska erkännandet av de moderna produktivkrafternas samhälleliga natur innebär, att produktionsanarkin i samhället avlöses av en planmässig reglering av produktionen efter hela samhällets såväl som varje enskilds behov. Det kapitalistiska sättet att tillägna sig samhällsarbetets avkastning, ett system varvid i själva verket produkten blir herre först över producenten och sedan också över ägaren, får vika för det tillägnelsesätt, som har sin grund i själva naturen hos de moderna produktionsmedlen: det blir dels samhället, som direkt erhåller de produkter, vilka krävs för att vidmakthålla och utveckla produktionen, dels individerna, som direkt kommer i besittning av existens- och njutningsmedel.

Genom att det kapitalistiska produktionssättet mer och mer

proletariserar det stora flertalet av befolkningen skapar det självt den makt, som vid äventyr att eljest ömkligen gå under är tvungen att genomföra denna omvälvning. Genom att mer och mer driva över de stora produktionsmedlen, som antagit rent samhällelig karaktär, till statsegendom visar det också självt vägen, på vilken denna omvälvning ska kunna genomföras. Proletariatet tar statsmakten i besittning och gör produktionsmedlen till att börja med till statsegendom.

Men i och med detta är proletariatet inte längre proletariat, alla klasskillnader och klassmotsättningar är slojade och därmed också staten i egenskap av stat. Det hittillsvarande samhället har rört sig i klassmotsättningar och har därför behövt staten, det vill säga en organisation av den klass, vilken vid olika epoker förestod ut-sugningen, för att upprätthålla produktionens yttre förutsättningar, eller med andra ord för att med makt hålla den utsugna klassen nere i de former för beroende och förtryck, som det bestående produktionssättet föreskrev (slaveri, livegenskap eller bundenhet vid torvan, lönearbete). Staten var den officiella representanten för hela samhället, dess sammanfattning i en synlig korporation; men endast så till vida som den var den klassens stat, vilken för sin tid själv representerade hela samhället: i forntiden var den de slavägande fria medborgarnas stat, i medeltiden feodaladelns och i vår tid bourgeoisins stat. Genom att nu omsider bli faktisk representant för hela samhället gör den sig själv överflödig. Finns det inte längre någon samhällsklass att hålla nere i förtryck, har man väl blivit kvitt klassherraväldet och de enskildas inbördes kamp om tillvaron, som har sin rot i den hittills rådande anarkin i produktionen, och med denna kamp också alla därav uppkommande sammanstötningar och excesser – ja då finns det ingenting mer att

reprimera, att trycka tillbaka, som skulle göra en sådan särskild repressionsmakt som en stat nödvändig.

Den första akt, med vilken staten verkligens träder fram som representant för hela samhället – besittningstagandet av produktionsmedlen i samhällets namn – är på samma gång dess sista självständiga akt som stat. På det ena området efter det andra blir det överflödigt att någon statsmakt griper in i samhällsliga förhållanden; sådant upphör följaktligen av sig självt. Det blir slut på regerandet över personer; i dess ställe träder förvaltandet av ting samt ledning av produktionsprocesser. Staten blir inte »avskaffad», den dör bort.

Ur denna synpunkt bör frasen om den »fria folkstaten» mätas, både med hänsyn till dess agitatoriska berättigande för en viss tid och till dess slutliga vetenskapliga ohållbarhet. Och likaså må man bedöma de så kallade anarkisternas fordran att staten ska avskaffas från i dag till i morgon.

Från det kapitalistiska produktionssättets historiska framträdande har det ofta mer eller mindre oklart föresvävat både enskilda och hela sekter som framtidsideal, att samhället borde ta alla produktionsmedel i sin besittning. Men detta kunde först bli en möjlighet och en historisk nödvändighet, när förutsättningarna till dess förverkligande förelåg. Det är med detta samhällsliga framsteg som med alla andra: det blir inte utförbart genom att folk kommer till insikt om att tillvaron av olika klasser strider mot rättvisa, jämlikhet och dylikt, inte heller genom blotta viljan att avskaffa dessa klasser, utan genom vissa nya ekonomiska förutsättningar.

Samhällets uppdelning i härskare och undertryckta, i en utsugande och en utsugen klass, var en oundviklig följd av den ringa

utveckling produktionen tidigare nått. Så länge det samhälleliga totalarbetet endast ger en avkastning, som helt obetydligt överstiger vad som skulle krävas till en nödtorftig existens för alla, så länge följaktligen hela eller nästan hela tiden för det stora flertalet individer, som tillsammans bildar samhället, måste upptas av arbete, så måste också detta samhälle med nödvändighet dela sig i klasser. Vid sidan av det stora flertalet, som får släpa i tungt arbete, bildar sig en klass, som är fritagen från direkt produktivt arbete och som sköter samhällets gemensamma angelägenheter: arbetsledning, regering, rättsskipning, vetenskap, konst o. s. v.

Det är sålunda lagen om arbetsdelning som ligger till grund för uppdelningen i klasser. Men detta hindrar alls inte att denna uppdelning i klasser faktiskt genomförts med våld och rov, list och bedrägeri som hjälpmedel. Och när en härskande klass väl en gång varit vid makten har den aldrig försummat att befästa sitt herravälde på den arbetande klassens bekostnad och att låta sin samhälleliga ledning mynna ut i exploatering av massorna.

Om sålunda samhällets klyvning i klasser har ett visst historiskt berättigande, så gäller detta å andra sidan endast för ett visst tidsskede och vissa förutsättningar. Denna klassdelning hade sin grund i produktionens otillräcklighet, men denna grund ryckes undan genom de moderna produktivkrafternas fulla utveckling.

Klassernas avskaffande förutsätter en historisk utvecklingsgrad, vid vilken det blivit en anakronism, en föråldrad, övervunnen ståndpunkt, inte endast att den eller den bestämda klassen sitter vid makten, utan överhuvud att det finns någon härskande klass alls. Förutsättningen blir sålunda att produktionen ska ha nått en sådan grad av utveckling, att det inte endast ska ha blivit överflödigt, utan rent av ett hinder för ekonomiska, politiska och intel-

lektuella framsteg, att någon särskild klass i samhället tillägnar sig produktionsmedlen och deras avkastning samt därmed politiskt herravälde, monopol på bildning och på andlig ledning.

Denna punkt är nu uppnådd. Bourgeoisins politiska och intellektuella bankrutt är knappt längre en hemlighet för den själv, och vad den ekonomiska bankrutten angår så återupprepas den regelbundet vart tionde år. I varenda kris kvävs samhället under tyngden av sina egna produktivkrafter och produkter, vilka det inte kan använda; samhället står hjälplöst inför den absurda motsägelsen, att producenterna ingenting har att konsumera, därför att det saknas konsumenter.

Produktionsmedlens utvidgningskraft spränger de bojor, som det kapitalistiska produktionssättet lagt på densamma. Men det är just befrielsen ur dessa band som är förutsättningen för att produktivkrafterna oavbrutet och i allt hastigare tempo ska utveckla sig och därmed också produktionen själv stegras på ett sätt, som praktiskt sett inte har några gränser.

Detta är emellertid inte allt. Genom samhällelig tillägnelse av produktionsmedlen blir man inte bara kvitt det konstlade hinder för produktionen som nu existerar; det blir också slut på det slöseri med, och förstörelse av, produktivkrafter och produkter, som nu oundvikligt följer produktionen åt och som når sin höjdpunkt under kriserna.

Vidare frigörs för samhällets räkning en mängd produktionsmedel och produkter genom att det görs en ända på det idiotiska lyxslöseriet hos de nu härskande klasserna och hos deras politiska representanter. För första gången finns nu en möjlighet att genom samhällelig produktion tillförsäkra alla samhällsmedlemmar en existens, som är materiellt fullkomligt tillräcklig och dagligen

blir rikare, och som dessutom tillförsäkrar dem fri och fullständig utbildning och övning av deras kroppsliga och andliga anlag. Det är första gången en sådan möjlighet gives, men nu gives den.²⁴

I och med att samhället tar produktionsmedlen i besittning är produktionen av varor avskaffad, och det är slut på produkternas herravälde över producenterna. Planmässig, medveten organisation träder i stället för anarkin inom den samhällsliga produktionen. Den individuella kampen för tillvaron upphör. Först härmed träder människan i viss mening definitivt ut ur djurriket; verkligt mänskliga förutsättningar för tillvaron avlöser de djuriska. Hela sfären av de livsförutsättningar, vilka hittills behärskat människan, kommer nu i stället under hennes herravälde och kontroll: genom att människan blir herre över sin egen samhällsbildning blir hon för första gången också medveten och verklig herre över naturen.

Lagarna för människans egna samhällsliga göranden och låtanden tedde sig dittills för henne som främmande naturlagar, som var hennes herrar; nu används de av människorna med full insikt om deras väsen, och därmed är det i stället hon som är herre över dem. Människornas sammanslutning i ett samhälle har dittills stått som något naturen och historien påtvingat dem; nu blir den deras egen fria gärning. De objektiva, främmande makter, som hittills behärskat historien, träder under kontroll av människorna

24. Se här några få siffror, som må ge tillnärmelsevis en föreställning om vilken enorm utvidgningskraft som finns hos de moderna produktionsmedlen, till och med under det kapitalistiska trycket. Enligt Giffens beräkning uppgick Storbritanniens och Irlands totalrikedom i runda tal till: År 1814 2.200 miljoner pund, år 1865 6.100 miljoner pund, år 1875 8.500 miljoner pund. Som exempel på vad en kris kan förstöra av värden må nämnas att på andra tyska industriidkarekongressen, i Berlin 1878, angavs ensamt den tyska järnindustrin ha förlorat under senaste kraschen 455 miljoner mark. (Engels anmärkning)

själva. Först sedan det steget är taget kommer människorna att fullt medvetet själva skapa sin historia, först därefter kan man räkna med att de samhällliga krafter de sätter i rörelse i övervägande och alltjämt ökad grad också ska medföra de verkningar, som avsetts med deras anbringande. Här gör mänskligheten språnget från nödvändighetens rike in i frihetens.

Låt oss till sist kort sammanfatta gången av den utveckling vi skildrat:

I. Medeltidens samhälle: Produktion i liten skala, bedriven av enskilda var för sig, produktionsmedlen anpassade att brukas av enskilda, följaktligen primitiva, klumpiga, i liten skala tilltagna och av ringa effekt. Produktion avsedd att omedelbart förbrukas, antingen av producenten själv eller av hans feodalherre. Endast när ett överskott utöver denna förbrukning uppstår, blir detta överskott utbudet till försäljning och ett produktutbyte kommer till stånd. Produktionen av varor är sålunda endast i sin början; men redan nu innehåller den fröet till anarki inom den samhällliga produktionen.

II. Kapitalistisk revolution: Industrin förändrar karaktär, till en början genom enkel Kooperation och manufaktur. Förut splittrade produktionsmedel sammanförs i stora verkstäder och förvandlas därigenom från privata till samhälliga – en förvandling som dock i det stora hela inte berör formerna för produktutbytet. De gamla tillägnelseformerna fortsätter att vara gällande.

Kapitalisten uppträder på skådebanan: i sin egenskap av ägare till produktionsmedlen tillägnar han sig också produkterna och gör dem till varor. Produktionen har blivit en samhälllig akt; varuutbytet och därmed tillägnelsen förblir däremot individuella:

den enskilde kapitalisten tillskansar sig den samhällliga produkten. Där är grundmotsägelsen, roten och upphovet till alla de andra motsägelserna i det nuvarande samhället, vilka storindustrin lägger i öppen dag.

A. Producenten skiljs från produktionsmedlen. Arbetaren blir dömd till livstids arbete mot lön. Motsättningen: proletariat – bourgeoisie.

B. De lagar, som behärskar varuproduktionen, gör sig allt starkare gällande. Tygellös konkurrenskamp. Motsättningen: samhällelig organisation inom varje enskild fabrik – samhällelig anarki i totalproduktionen.

C. Konkurrensen gör det till tvångslag för den enskilde fabrikanter att skaffa sig allt fullkomligare maskiner – liktydigt med att allt flera arbetare görs överflödiga: den industriella reservarmén. Men konkurrensen gör det likaledes till tvångslag för den enskilde fabrikanter att alltjämt öka sin produktion. På bägge dessa vägar oerhörd utveckling av produktivkrafterna, tillbudet överskjuter efterfrågan, överproduktion, överfylld marknad, kriser vart tionde år, en *circulus vitiosus*: å ena sidan överflöd på produktionsmedel och produkter – å den andra överflöd av arbetare utan sysselsättning och utan existensmedel. Men dessa bägge hävstänger för produktion och samhälleligt välstånd kan inte komma i samverkan, därför att produktionens kapitalistiska form förhindrar produktivkrafterna att verka och produkterna att cirkulera med mindre än att de först förvandlas till kapital – och det förhindras just av deras eget överflöd. Motsägelsen är stegrad till absurditet: produktions sättet revolterar mot formen för produktutbytet. Bourgeoisin är överbevisad om sin oförmåga att längre leda sina egna samhällliga produktivkrafter.

D. Förhållandena tvingar kapitalisterna att själva delvis erkänna produktivkrafternas samhällsliga karaktär. De stora produktions- och samfärdselorganismerna övertas först av aktiebolag, senare av truster och så av staten. Bourgeoisin visar vara en överflödig klass: alla dess samhällsliga funktioner utförs nu av avlönade tjänstemän.

III. Proletarisk revolution, motsägelsernas lösning: Proletariatet erövrar den politiska makten och begagnar denna sin makt till att göra de samhällsliga produktionsmedlen, som glider bourgeoisin ur händerna, till samhällsegendom. Härigenom frigörs produktionsmedlen från sin förra egenskap att vara kapital, deras samhällsliga karaktär får full frihet att göra sig gällande. Samhällslig produktion efter förut uppgjord plan blir nu möjlig. Tack vare produktionens utveckling blir det en självmotsägelse att olika samhällsklasser fortfarande skulle existera. I samma mån som anarkin försvinner ur den samhällsliga produktionen, slumrar också statens politiska auktoritet in. Människorna är äntligen herrar över hur de bygger sitt eget samhälle, och därmed är de också herrar över naturen och över sig själva – fria.

Det är det moderna proletariatets historiska uppgift att utföra denna världsbefriande gärning. Den vetenskapliga socialismen, som är det teoretiska uttrycket för den proletariska rörelsen, har till uppgift att utforska de historiska förutsättningarna för denna gärning och därmed också dess egen natur, samt sålunda göra den till handling kallade, nu undertryckta klassen klart medveten om förutsättningarna för, och naturen av, dess egen aktion.

Böcker från Murbruk förlag

- Friedrich Engels *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap* (2016)
- Kata Dalström *Resor i framtidslandet* (2015)
- Kalle Holmqvist *Fred med Norge* (2015)
- Maria Sandel *Familjen Vinge* (2015)
- Anne-Marie Lindgren *Arbetarnas Stockholm* (2014)
- Karl Marx *Pariskommunen* (2014)
- Alfred Kämpe *Den stora strejken* (2014)
- Kalle Holmqvist *Bränn biblioteken* (2014)
- Gustaf Fröding *Ett spett i nacken* (2014)
- Birgitta Lööv *Knuten näve, öppen hand* (2013)
- Hjalmar Branting *Hvarför arbetarerörelsen måste bli socialistisk* (2013)
- Sven Wernström *Tusen år efteråt* (2012)
- Kalle Holmqvist *Ondskan i Nordingrå* (2012)
- Leandro Schclarek Mulinari *Revolutionen på 4000 meters höjd* (2011)
- Birger Norman *Ådalen 31* (2010)
- Sven Wernström *Ett författarliv* (2009)
- Ulla Johansson *Frånstulna framtidens samhälle* (2009)
- Klas Lundström *Den här platsen faller samman* (2009)
- Alexandra Franzén (red.) *Efter ett kvartssekel av nederlag* (2009)
- Olof Palme *Vi ses igen, kamrater* (2009)

- Maria Sandel *Droppar i folkhavet* (2009)
Max Andersson (red.) *Imperiet* (2009)
Sven Wernström *Mannen på tåget* (2009)
Peter Sundborg *Ådalsupproret* (2009)
Curt Larsson *En själs bekännelse* (2008)
Klas Lundström *Amazonas* (2008)
Friedrich Engels *Familjens, privategendomens och
statens ursprung* (2008)
Ulla Johansson *Valets pris* (2008)
Kalle Holmqvist *Den nya världen* (2008)
Fredrik Jansson (red.) *Colombia* (2007)
Jan Myrdal *Medvetandet gör oss ansvariga* (2007)
Anders Roth (red.) *Kuba på riktigt* (2007)
Johanna Andersson *Vandringsstaven har alltid
följt mig* (2007)
Kalle Holmqvist *Venezuela och drömmen om ett
nytt Amerika* (2006)

Med *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap* (1880) försökte Friedrich Engels ge en kort introduktion till den socialistiska arbetarrörelsens framväxt och till den historiematerialistiska teori som han och Karl Marx utarbetat.

Engels skriver om hur det kapitalistiska systemet och motsättningen mellan arbete och kapital uppstått. Men också om att kapitalismen och klassamhället har blivit ett hinder för utvecklingen. Det ekonomiska system som vi lever i nu varar inte för evigt. I stället kommer lönearbetarna att ta makten över produktionen. Det innebär socialism, klassernas avskaffande – och människans befrielse.

”Kanske kommer en aldrig någonsin fatta hela vidden av marxismen och dess kritik mot det kapitalistiska samhället. Den som låtsas som att den gjort det, är en självgod tönt.

Men för varje teori som en åtminstone förstår lite av, blir det här samhället lite begripligare och lättfattligare. Och det är ett mycket bra vapen mot känslor av hopplöshet och meningslöshet. Jag lovar.”

(Ur Madeleine Bengtssons förord)

PRISGRUPP

POCKETSTANDARD

MURBRUK FÖRLAG

9 789198 192537